



**KUR'ÂN'DA SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN
TİCARET KAVRAMLARI VE EDEBÎ
SANATLARI**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Esra ÇINAR

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN**

**KUR'ÂN'DA SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN TİCARET
KAVRAMLARI VE EDEBÎ SANATLARI**

Esra ÇINAR

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

**KARABÜK
Temmuz 2020**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	8
ARCHIVE RECORD INFORMATION	9
KISALTMALAR	10
GİRİŞ.....	11
1- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	11
2- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
3- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM	16
TİCARÎ ANLAMI OLUP KUR'ÂN-I KERİM'DE SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN KAVRAMLAR	16
1. AHİRETTE VERİLECEK KARŞILIK ANLAMINDAKİ KELİMELER.....	16
1.1. Ecir (اجر).....	16
1.2. Cezâ (جزاء)	18
1.3. Nasîb (نصيب)	20
1.4. Hars (حرث).....	22
1.5. Sevâb (ثواب)	23
1.6. Hazz (حظ).....	25
1.7. Harâc (خراج)	27
1.8. Ribâ (ربا).....	29
1.9. Ahiret Terazisi ile İlgili Kelimeler	30
1.9.1. Mîzan (میزان)	30
1.9.2. Miskal (مئقال).....	32
1.10. Ribh (ربح).....	33
2. AHİRET TİCARETİ İLE İLGİLİ KELİMELER	34

2.1. Hüsrân (خسران)	34
2.2. Kesb (كسب).....	36
2.3. Adl (عدل)	37
2.4. Garar (غرر)	39
2.5. İsterâ Fiili (اشترى).....	40
2.6. Fidye (فدية)	41
2.7. Semen (ثمن).....	43
2.8. Ticaret (تجارة).....	45
2.9. Karz (قرض).....	46
2.10. Bey‘ (بيع).....	47
2.11. Rehin (رهن)	49
3. AHİRETTEKİ HESAP ANLAMINDAKİ KELİMELEER.....	50
3.1. Hisâb (حساب)	50
3.2. Metâ‘ (متاع).....	52
3.3. Tegâbün (تغابن)	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	55
TİCARÎ ANLAMI OLUP KUR’ÂN-I KERİM’DE SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN KAVRAMLARDA TESPİT EDİLEN SANATLAR	55
1. KİNAYE	55
2. MECAZ.....	56
2.1. Mecaz-ı Aklî	57
2.2. Mecaz-ı Mürsel	57
2.3. İstiâre	59
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ	78

TEZ ONAY SAYFASI

Esra ÇINAR tarafından hazırlanan “KUR’ÂN’DA SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN TİCARET KAVRAMLARI VE EDEBÎ SANATLARI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN

.....

Tez Danışmanı, Tefsir Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 03/07/2020

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Şükrü MADEN (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sehil DERŞEVİ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK (ESOGÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Esra ÇINAR

İmza :

ÖNSÖZ

İlk vahyin gönderildiği Mekke çöl ortamı olması sebebiyle tarıma elverişli olmayan bir şehirdir. Mekke şehri panayırlar ve yaz-kış ticaret kervanlarının uğrak yeri olduğundan dolayı ticarî bir merkez haline gelmiştir. Bu sebeple ticaret Mekke halkının temel geçim kaynağı olmuştur. Ayrıca ticaret yaptıkları panayirlarda şiirler okuyarak dillerini geliştiren Araplar belagat sanatlarını çok iyi kullanmışlardır. Ayetlerde de ilk muhatapların ekonomik hayatları dikkate alınarak ticarete kullandıkları kavramlar soyut olan ahiret hayatını anlatmak için dil sanatları ile birlikte zikredilmiştir. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'de ekonomik bir üslup hakim olmuştur.

Tezde Kur'ân-ı Kerîm'de hakim olan ekonomik dilden dolayı kullanılan ticarî kavramlar ile hangi konuların anlatıldığından bahsedilmiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'de ahiret hayatı Arapların ticaret yaparken kullandıkları kelimelerle anlatılmıştır. Ayrıca çalışmada ticarî anlamı olup ayetlerde soyut bağlamda kullanılan kavramların belagat sanatlarıyla ifade edilişi üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardım, destek ve teşviklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Maden'e teşekkür ederim. Beni büyüten ve yetiştiren, eğitim hayatım boyunca sevgi ve sabır ile yanımda olan anne ve babama, çalışma sürecinin başından itibaren fedakarlık yapan kardeşlerime ve çalışmamda bana yardımcı olan Tuğba Dursunlar, Reyhan Karaahmetoğlu ve Müberra Taşkan'a şükranlarımı sunarım.

Esra ÇINAR

Karabük, 2020

ÖZ

Ticaret ilk medeniyetlerden günümüze kadar önemli bir geçim kaynağı olmuştur. İlk vahyin geldiği Mekke şehrinde olduğu gibi bazı bölgeler tarıma elverişli olmadığı için ticaret temel geçim kaynağı haline gelmiştir. Cahiliye döneminde Mekke halkı yaz-kış ticaret seferleri ve panayırlar yoluyla ticarî hayatlarını geliştirmişlerdir. Ayrıca Mekke halkı ticaret yaptıkları bu panayırlarda şiirler okuyarak dillerini de zenginleştirmişlerdir. İlk muhatapların bulunduğu Mekke şehrinin ekonomisinde ticaret önemli bir yere sahip olduğu için Kur'an-ı Kerim'in üslubunda ekonomik bir dil hakim olmuştur. Bundan dolayı ayetlerde ticarî hayatta kullanılan kavramlar soyutlaştırılarak ahiret hayatını anlatmak için kullanılmıştır. Bu çalışmada da ticarî anlamı olup ayetlerde soyut olarak kullanılan kavramlarla ne anlatılmak istendiği araştırılmıştır. Ticarî kavramların geçtiği ayetler tefsirler yardımıyla belagat yönünden incelenmiştir.

Tez iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullandıkları ve Kur'an-ı Kerim'de soyut bağlamda zikredilen kavramlardan bahsedilmiştir. Bu kavramların ahiret hayatının aşamaları, sevap ve günah kazanmak, kıyamet günü sahneleri gibi konular hakkında bilgiler vermek için kullanıldığı tespit edilmiştir. İkinci bölümde ise bu kavramların Kur'an-ı Kerim'de ahiret ahvali gibi soyut konuları istiâre, kinaye, mecaz sanatlarıyla nasıl anlatıldığı üzerinde durulmuştur. Ticarî kavramlar ayetlerde sanatlarla zikredilerek Kur'an-ı Kerim'in edebî sanatları kullanma konusundaki üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak ayetlerde ticarî kavramlar dil sanatları ile birlikte ahiret hayatı gibi soyut olan konuları somutlaştırarak muhatapın zihninde canlandırmak maksadıyla zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ticaret, Ekonomi, Kavram, Ahiret, Kur'an, Tefsir, Belagat.

ABSTRACT

Trade has been an important source of income since the first civilizations. As in the city of Mecca, where the first revelation came, some regions were not suitable for agriculture and trade became the main source of livelihood. In the period of Ignorance, the people of Mecca developed their commercial lives through summer-winter trade expeditions and fairs. In addition, the people of Mecca have enriched their language by reading poems in these trade fairs. Since trade had an important place in the economy of the city of Mecca, where the first interlocutors were, an economic language prevailed in the style of the Quran. Therefore, the concepts used in commercial life in the verses are abstracted and used to explain religious issues. In this study, it was investigated what is meant to be explained with the concepts that are commercially meaning and used abstractly in verses. Verses with commercial concepts are also examined in terms of rhetoric.

The thesis consists of two parts. In the first chapter, the concepts used by Arabs in commerce, which is the main source of livelihood, and which are mentioned in the abstract context in the Qur'an, are mentioned. It was determined that these concepts were used to give information about the stages of the afterlife, gaining reward and sin, and the scenes of the Day of Judgment. In the second part, it is focused on how these concepts are explained in the Quran with abstract subjects such as the hereafter, with the art of invasion, allusion, metaphor. Commercial concepts are mentioned in the verses with the arts and attention is paid to the superiority of the Quran in using literary arts. As a result, commercial concepts are mentioned in the verses in order to revive in the mind of the interlocutor by concretizing the religious issues that are abstract together with language arts.

Keywords: Trade, Economy, Concept, Afterlife, Qur'an, Commentary, Eloquence.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kur'ân'da Soyut Bağlamda Kullanılan Ticaret Kavramları ve Edebî Sanatları
Tezin Yazarı	Esra ÇINAR
Tezin Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Şükrü MADEN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Temmuz 2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	80
Anahtar Kelimeler	Ticaret, Ekonomi, Kavram, Ahiret, Kur'ân-ı Kerîm, Tefsir, Belagat.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Commercial Concepts and Literary Arts Used in Abstract Context in the Qur'an
Author of the Thesis	Esra ÇINAR
Advisor of the Thesis	Asistant Profesör Şükrü MADEN
Status of the Thesis	Master Thesis
Date of the Thesis	July 2020
Field of the Thesis	Basic Islamic Science
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	80
Keywords	Trade, Economy, Concept, Afterlife, Qur'an, Commentary, Eloquence.

KISALTMALAR

- a.s.** : Aleyhisselam
b. : bin
c.c. : Celle celâluhu
ed. : editör
hz. : Hazreti
M. Ü. : Marmara Üniversitesi
nşr. : neşreden
öl. : ölüm tarihi
r.a. : Radiyallâhü anh
r.anhâ : Radiyallâhü anhâ
s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem
s.y. : sayı
sad. : sadeleştiren
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : tahkik eden

GİRİŞ

1- ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Ticaret ilk medeniyetlerden bu yana insanlar için gerek takas yöntemi ile gerek para ile olsun dil, inanç, kültür ve medeniyeti taşıyan önemli bir geçim kaynağı olmuştur.¹ Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden önce ticaretin ilk muhataplar açısından ne kadar önemli olduğunu belirtmek için cahiliye dönemindeki ekonomik hayat hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

Taif ve Mekke Hicaz Bölgesinin ticaret bakımından en önemli iki şehriydi. Taif'te ikamet eden Beni Sakif kabilesi deri, kuru üzüm, şarap, arıcılık, bal ve zeytinyağı ticareti yapmaktaydı. Taif şehrinde yetişen ürünler Kureyş tüccarları vasıtasıyla farklı pazarlara ulaştırılırdı.² Örneğin Taif'te yetişen üzüm Kureyşlilerin ticaret kervanlarıyla Suriye, Mezopotamya, hatta Horasan'a kadar götürülürdü.³

Mekke, Kabe'nin bulunduğu şehir olması sebebiyle dinî bir merkezdi. Arap Yarımadası'nın çeşitli yerlerinden insanlar kutsal mekanları ziyaret ederek hac ibadetini yerine getirmek amacıyla Mekke'ye gelirlerdi. Hac cahiliye Arapları için sadece bir ibadet değil aynı zamanda ticarî bir ortamdı. Bundan dolayı ticaret Kureyşliler için önemli bir geçim kaynağıydı.⁴ Kureyş kabilesinde kadınlar da ticaret yaparak para kazanırlardı. Mesela Hz. Hatice (öl. 620) bu tüccar kadınlar arasındaydı.⁵

Kureyş kabilesi yaz ve kış olmak üzere yılda iki kere ticarî seferlere çıkıyorlardı.⁶ Kur'ân-ı Kerîm'de de bu ticarî seferlere Kureyş sûresinde işaret edilmiştir.⁷ Bu seferler sayesinde pek çok ülkeye gidip satış yaparlardı.⁸ Arap Yarımadası'nda ticarî seferler esnasında kervanlar yağmalanma tehlikesi ile karşılaşırken Kureyş kervanları güvenlik içinde işlerini yaparlardı. Yol kesiciler

¹ Cengiz Kallek, "Ticaret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/135.

² Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fî târîhi 'l-'Arab kable'l-İslâm*, (Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1993), 4/153.

³ Neş'et Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 140.

⁴ Cengiz Güneş, *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'ân'da Ticaret* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 18.

⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/465-466.

⁶ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 139; İbrahim Sarıçam, "Hz. Peygamber Dönemi", *İslâm Tarihi*, ed. Eyüp Baş, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 77.

⁷ Kureyş 106/1-4.

⁸ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 139-140; Sarıçam, "Hz. Peygamber Dönemi", 77-78.

bilmeden Kureyş kervanlarına saldırıp onların Kureyş kabilesinden olduğunu öğrendiklerinde hemen serbest bırakır ve mallarını iade ederlerdi.⁹ Kureyş kabilesinin böyle güvenli bir şekilde ticaretlerini yapmaları Kur'ân-ı Kerîm'de de belirtilmiştir.¹⁰

Arap Yarımadası'nın önemli şehirlerinden biri de Medine idi. Burada halk genellikle şehrin etrafındaki tarım arazilerinden geçimlerini sağlamakla birlikte sanatta uğraşanlar da vardı.¹¹ Arap kabilelerinden Evs ve Hazrec, yahudilerden Benî Kurayza ve Benî Nadîr tarım ve hayvancılık ile uğraşırken Benî Kaynukâ' yahudileri silah yapımı ve kuyumculuk yapıyorlardı.¹²

Cahiliye döneminde Araplar arasında mülâseme¹³, münâbeze¹⁴, neceş¹⁵ ve muhâkale¹⁶ gibi çeşitli alışveriş şekilleri mevcuttu. Bu alışverişler müşteriye kandırma, fiyat artırmak için müşteri gibi görünme, olmayan malın tahminî olarak satışı, müşterinin malı tam olarak inceleyemeyip aleyhinde satışın gerçekleşmesi, malı ucuza alıp pazarda pahalıya satma gibi kul hakkına sebep olan ticarî faaliyetlerdir.¹⁷

Cahiliye döneminde uzak yerlere gidilerek yapılan ticaretin dışında panayırlar sayesinde de ticaret yapılıyordu. Bunların en önemlisi Taif ve Nahle arasında kurulan Ukâz panayırı idi. Burada alışveriş yapılır, hısımlıklar kurulur, ihtilaflar çözülür, hutbeler okunur, edebî sohbetler yapılır, şiirler okunur, beğenilenler Kâbe duvarına asılırdı.¹⁸ Bundan dolayı panayırlar Arapların hem ekonomik hem de sosyal hayatında önemli bir yere sahipti.¹⁹

⁹ Sarıçam, "Hz. Peygamber Dönemi", 78.

¹⁰ el-Ankebût 29/67.

¹¹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fî târîhi'l-'Arab kabile'l-İslâm*, 4/141; Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Büyükaşçı, "Medine", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/309-310.

¹² Bozkurt, Büyükaşçı, "Medine", 28/309-310.

¹³ Mülâseme, satılan nesneye sadece el ile dokunmak suretiyle satışın gerçekleşmiş olmasıdır. (Elnura Azizova, "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Elmi Mecmuası* 14 (Eylül 2010), 110.)

¹⁴ Münâbeze, satıcı ve alıcının karşılıklı olarak biri diğerine ürünü (kumaş) atmasıyla gerçekleşen satıştır. (Azizova, "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler", 110.)

¹⁵ Neceş, alışveriş sırasında satıcıyla önceden anlaşmış birisinin gerçek müşteri olmadığı halde malın daha yüksek fiyata satılabilmesi için öyleymiş gibi yaparak gerçek müşterileri kandırmasıdır. (Azizova, "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler", 110.)

¹⁶ Muhâkale, tarladaki ekini henüz salâhı meydana çıkmadan başağındayken ne kadar geleceğini tahmin ederek saf buğday karşılığı satmaktır. (Azizova, "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler", 110.)

¹⁷ Azizova, "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler", 111.

¹⁸ Çağatay, *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 144; Sarıçam, "Hz. Peygamber Dönemi", 78; Cengiz Kallek, "Pazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/195.

¹⁹ Sarıçam, "Hz. Peygamber Dönemi", 78.

Panayırlarda Araplar dillerini zenginleştirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm ise Arap belagatinin zirvede olduğu bir dönemde indirilerek onlara meydan okumuştur. Ayetlerin benzerini getirmeleri istenmiş ve bunu yapamayacakları belirtilmiştir. Ayetlerde de ticarî kavramlar istiâre, kinaye ve mecaz sanatlarıyla ifade edilerek ilk muhataplar olan Mekke halkının dikkati çekilmiş ve ahiret hayatı ile ilgili soyut olan konular somutlaştırılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de dünyada yapılanların karşılığının ahirette alınacağı²⁰, dünyanın oyun ve eğlence yeri olduğu asıl hayatın ahirette başlayacağı²¹ ticarî kavramlarla ifade edilerek insanların konuyu daha iyi kavraması sağlanmıştır. Ayrıca bu ayetlerde dünya ahiret arasındaki ilişkiye de dikkat çekilmiştir. İnsanların sadece dünya için çalışıp ahiretlerini unutmamaları ya da dünyayı terk edip sırf ahirete yönelmemeleri, ikisi arasında denge kurmaları öğütlenmiştir.²²

Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerîm'in ilk vahyinin gönderildiği yer olan Mekke, çeşitli panayırların kurulması ve yaz-kış ticaret kervanlarının uğrak yeri olması sebebiyle Arap Yarımadası'nda ticaretin merkezi konumundaydı. Zira Mekke çöl ortamı olduğundan dolayı başka bir iş yapmaya elverişli bir yer değildi. Bundan dolayı ticaret Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatapları olan Mekke halkının temel geçim kaynağı haline gelmişti.²³ Bu sebeple ayetlerde ticarî hayatta kullanılan kavramlar soyut olan konuları somutlaştırmak için zikredilerek Kur'ân-ı Kerîm'de ekonomik bir dil hakim olmuştur.

Araştırmanın amacı aslında ticarî anlama sahip kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de farklı bağlamlarda kullanıldığını, soyut konuları somutlaştırmak için zikredildiğini ortaya koyarak Kur'ân-ı Kerîm'in mesajının daha iyi kavranmasını sağlamaktır.

2- ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın konusunu Kur'ân-ı Kerîm'de hakim olan ekonomik üslup oluşturmuştur. Yani ayetlerde ticarî kavramlarla dil sanatları kullanılarak ahiret ahvali ile ilgili ahiret hayatının aşamaları, kıyamet günü, sevap-günah kazanmak gibi konuların nasıl açıklandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma tefsir alanında yapılan bir araştırma olduğundan dolayı öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'de ticarî anlama sahip olan

²⁰ el-Bakara 2/62, el-Bakara 2/202.

²¹ el-Ankebût 29/64.

²² Ahmet Coşkun, "Kur'an-ı Kerim'in Dünya ve Ahirete Bakışı", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (Ağustos 1990), 279.

²³ Kallek, "Ticaret", 135.

kavramlar tespit edilmiştir. Ardından kadim sözlüklerden bu kavramların anlamları araştırılmıştır. Akabinde vücuḥ ve nezair eserlerinden bu kelimelerin Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda zikredildiği araştırılmıştır. Daha sonra kelimelerin geçtiği ayetler tefsirlerden araştırılıp çeşitli dil sanatları kullanılarak bu kavramların aslında soyut bağlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Tefsirlerde ticarî anlamı olan kavramların soyut olarak kullanıldığına dair bir bilgi tespit edilemediğinde sanatlar tarafımızdan bulunmuştur. Sonra ayetler bir araya getirilip tefsirleri hakkında düzenli bilgiler verilmiştir. Ardından bu kavramların ticarî hayatta kullanıldığı ayetler, hadisler ve sahabe sözleriyle ispatlanmaya çalışılmıştır. Son olarak bu kelimeler ayetlerde zikredildiği konulara göre asli ve tali başlıklandırmalara tabi tutulmuştur. Kelimeler bu başlıklar altında sıralanırken Kur'ân-ı Kerîm'de geçme sıklığı dikkate alınmıştır.

3- ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Araştırmanın kaynakları aslî ve talî olarak ikiye ayrılmıştır. Ayetlerin anlaşılması ve ticarî kavramların geçtiği ayetlerdeki sanatların belirlenmesi noktasında Mukâtil b. Süleyman'ın tefsiri, Taberî ve İbn Kesîr gibi alimlerin rivayet tefsirleri, Fahreddin er-Râzî ve Beydâvî gibi müfessirlerin rivayet tefsirleri, İbn Âşûr ve Âlûsî gibi müfessirlerin çağdaş tefsirleri kullanılmıştır. Ayrıca ticarî kavramların Kur'ân-ı Kerîm'de hangi anlamlarda zikredildiği belirlenmek için Askerî ve Dâmegânî'nin *el-Vücuḥ ve 'n-nezâ'ir* isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

Hadis konusunda ise Buharî, Müslim, İbn Mâce, Ebû Davûd gibi muhaddislerin eserlerinden istifade edilmiştir.

Kelimelerin anlamları araştırılırken Halîl b. Ahmed, Ezherî, Fîrûzâbâdî'nin yazdığı sözlükler gibi kadim eserlerle birlikte *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'ne müracaat edilmiştir.

Kavramların belâgat yönü çalışılırken Hatîb el-Kazvinî'nin *el-İzâḥ*'ı gibi kadim kaynaklarla birlikte Ali Bulut'un *Belâgat* isimli eserine de başvurulmuştur.

Araştırmanın talî kaynaklarını ise akademik çalışmalar ve bazı eserler oluşturmuştur. Cahiliye döneminin ekonomik hayatını anlatılırken Neş'et Çağatay'ın *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Eyüp Baş'ın *İslâm Tarihi*, Talip Türkan'ın *İslâm Hukuku* isimli kitaplarından yararlanılmıştır. Ayrıca Elnura

Azizova'nın "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler" isimli makalesi ve *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* kullanılmıştır.

Araştırmada en temel kaynak Kur'ân-ı Kerim'dir. Çalışma esnasında ayetlerin mealleri verilirken Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş ve Doç. Dr. Ali Turgut hocaların hazırlamış olduğu Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlarına ait olan *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meali*'nden yararlanılmıştır.

Cengiz Güneş'in *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'ân'da Ticaret* adlı doktora tezi, "Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları" ve "Kur'ân'da Ticaretin Uhrevî Boyutu" isimli makaleleri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda Kur'ân-ı Kerim'de maddi ve manevi ticaret açıklanmış olup tespit edilen kavramların belâgat yönüne değinilmemiştir. Tezimiz kelimelerin soyut bağlamda sanatlarla kullanıldığı tespit edilerek kavramlar da zenginleştirilerek Güneş'in çalışmalarından farklılaştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TİCARÎ ANLAMI OLUP KUR'ÂN-I KERİM'DE SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN KAVRAMLAR

Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatapları tarafından ticarî hayatta kullanılıp ayetlerde ahiret hayatı ile ilgili konularda zikredilen kelimeler üzerinde durulmuştur.

1. AHİRETTE VERİLECEK KARŞILIK ANLAMINDAKİ KELİMELELER

Bu başlık altında ecir, cezâ, nasîb, hars, sevâb, hazz, harâc, ribâ, mîzan, miskal, ribh kelimeleri incelenmiştir.

1.1. Ecir (اجر)

Ecir (اجر) kelimesi kiraya vermek, emeğinin karşılığını vermek ve mükafatlandırmak anlamlarındaki *ecera* (اجر) fiilinden master olup dünyada yapılan amelin sevabı, bir işin karşılığı, ücret, mükâfat anlamlarına sahiptir.²⁴

Ecir sözcüğü, temel anlamı itibariyle maddî olarak bir iş veya varlık için ödenen miktarı ifade etmek üzere kullanılan ticarî bir kavramdır.²⁵ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de *ecir* kelimesinin bu manada kullanıldığı görülür. Örneğin Hûd peygamberin (a.s.) kavmine, yaptığı risalet görevine karşılık herhangi bir ücret istemediğini ve ücretinin Allah tarafından verileceğini söylediği ayette belirtilmiştir.²⁶ Bu ayette *ecir* kelimesi maddî bir ücret anlamında kullanılmıştır. Yine اعطوا الاجير اجره قبل ان تجف عرفه “İşçinin ücretini teri kurumadan veriniz.”²⁷ hadis-i şerifinde de *ecir* kelimesi maddî ücret manasına sahiptir. Bu ayet ve hadiste de görüldüğü gibi *ecir* kelimesi ticari hayatta kullanılan bir kelimedir.

²⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdü'l-Hamîd Hendâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), “ecr”, 1/58; Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdü's-Selâm Muhammed Hârûn (Dârü'l-Fikr, 1979), “ecr”, 1/62-63; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh*, thk. Ahmed Abdi'l-Gafûr Attâr (Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyin, 1979), “ecr”, 2/576; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, thk. Mektebü Tahkîki't-Türâs, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), “ecr”, 342; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, (Mektebetü Nezâri Mustafâ el-Bâz), “ecr”, 1/12-13; Muhiddin Bağçeci, “Ecir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/383.

²⁵ Bağçeci, “Ecir”, 10/383. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011)1, Hûd 11/51.

²⁶ Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011)1, Hûd 11/51.

²⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî (Dârü İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyyeti, 1952), “Rehin”, 4 (No. 2443).

Ecir kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de manevî mükâfat ve cennet anlamında da kullanıldığı görülmektedir.²⁸ Örneğin Bakara suresinde Allah'a ve ahiret gününe inanan Müslüman, yahudi, hristiyan ve sâbiîlerin iman edip dünyada güzel işler yapmalarının karşılığının Allah (c.c.) tarafından verileceği ifade edilmiştir.²⁹ Bu ayette iman edip salih amel işleyenler ve bu imanda sebat edenlere Allah (c.c.) katında mükâfat verileceği bildirilmiştir. Ayrıca böyle kimselerde korku ve hüznün olmayacağı ifade edilmiştir.³⁰ Böylece ayetteki ticarî bir kavram olan *ecir* kelimesi ile sevap anlatılarak soyut olan ahirette verilecek karşılık muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Ecir kelimesinin geçtiği başka bir ayette de malını infak eden ve bunu Allah rızası için yapıp ihtiyaç sahibini rencide etmeyenlerin Allah katında mükâfatlandırılacağı, korkmayacakları ve mahzun olmayacakları ifade edilmiştir.³¹ Bu ayet kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Osman (öl. 35/656) ve Abdurrahman b. Avf (öl. 32/652) hakkında nazil olmuştur. Rivayete göre Hz. Osman (r.a.) Tebük Savaşı öncesinde takımlarıyla birlikte bin deve vererek ordunun ihtiyacını karşılamıştır. Abdurrahman b. Avf ise servetinin yarısı olan dört bin dinarı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) teslim etmiştir.³² Burada *ecir* kelimesi ile Allah (c.c.) yolunda harcama yapıp bunu infak ettiği kişinin başına kakmayan, karşılığı ondan değil Allah'tan (c.c.) bekleyen ve ona eziyet etmeyenlerin ahirette kazanacağı sevap kastedilmiştir.³³ Böylece ticarî hayatta kullanılan *ecir* kelimesi zikredilerek soyut olan ahirette verilecek karşılık somutlaştırılmıştır.

Yine *ecir* kavramının zikredildiği Bakara suresinin başka bir ayetinde ise mallarını Allah yolunda gece ve gündüz, gizli ve açık harcayanların mükâfatlarının Allah katında olduğu, yine onların korkmayacakları ve hüznlenmeyecekleri belirtilmiştir.³⁴ Bu ayetin nüzul

²⁸ Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, thk. Muhammed Hasan Ebu'l-Azm ez-Zeffî, (Kahire: 1992), 1/87; Bağçeci, "Ecir", 10/383.

²⁹ el-Bakara 2/62.

³⁰ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'âşî (Beyrut: Dâr İhyâ'u't-Terâsu'l-Arabî), 1/85; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm* (Beyrut: Dârü'l-İhyâ), 1/108; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel (İstanbul: Zehraveyn), 1/312.

³¹ el-Bakara 2/262.

³² Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981), 7/49; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/158; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Terkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 4/323.

³³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 7/49; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/158; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 4/323; Hayrettin Karaman, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 398.

³⁴ el-Bakara 2/274.

sebebiyle ilgili pek çok farklı rivayet mevcuttur.³⁵ Ancak Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) her durumda sadaka verenler, ihtiyaç sahibi birini gördüklerinde geciktirmeden hemen ona yardım etmeye çalışanlar hakkında nazil olduğu görüşünü benimsemiştir.³⁶ Bu ayette geçen *ecir* kelimesi ile yapılan bu infak karşılığında dünyada ve ahirette verilecek mükâfat kastedilmiştir.³⁷ Görüldüğü gibi ticari hayatta kullanılan *ecir* kelimesi ayetlerde mecazi olarak ahirette verilecek karşılık anlamında zikredilerek soyut olan sevap kavramı somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak yapılan bir iş sonucunda ödenen ücret anlamındaki *ecir* kelimesinin geçtiği bazı ayetlerde dünyada güzel işler yapanların ahirette mükafatlandırılacağı anlamında kullanılmıştır. Böylece soyut olan ahirette verilecek karşılık muhatapların zihninde canlandırılmıştır. Bunun faydası ise ayetlerde Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan bir kelime zikredilerek muhatabın Kur'ân-ı Kerîm'in öğütlerini daha iyi kavraması sağlamaktır.

1.2. Cezâ (جزاء)

Cezâ (جزاء) kelimesi bir şeyin bedeli ve karşılığı, mükâfat, kazâ, sevap ve ikâb anlamlarına sahiptir.³⁸ Mastar olarak iyi veya kötü bir fiil ve davranışın tam ve yeterli karşılığını vermek anlamındadır.³⁹

Cezâ kelimesi esas kullanımı itibariyle ise bir şeyin bedeli anlamında kullanılan ticari bir kavramdır.⁴⁰ *Cezâ* sözcüğünün Kur'ân-ı Kerîm'de de bu manada kullanıldığı görülür. Örneğin Bakara suresinde kıyamet gününde hiç kimsenin bir başkasını kurtarmak için bir ücret ödeyemeyeceği, kimseden fidye alınmayacağı, aracılık yapılmayacağı ve kimseye yardım sağlanmayacağı ifade edilmiştir.⁴¹ Bu ayette *cezâ* kelimesinden türeyen *teczi* muzari

³⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 7/90; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 4/380-381; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/228.

³⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 7/90.

³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/228.

³⁸ Halil b. Ahmed, “czy”, 1/240; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Hârûn (ed-Dârü'l-Mısriyyetü, 1963), “czy”, 11/142-148; İbn Fâris, “czy”, 1/455-456; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr el-Efrikî el-Mısırî, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâder, 1994), “czy”, 14/143-147; Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc (Matbaatü Hükümeti Kuveyt, 1965), “czy”, 37/351-356; Adil Bebek, “Ceza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/ 469-470.

³⁹ Bebek, “Ceza”, 7/469-470.

⁴⁰ Bebek, “Ceza”, 7/469-470.

⁴¹ el-Bakara 2/123.

fiili ödemek anlamında kullanılmıştır.⁴² Bu ayette de görüldüğü gibi *cezâ* ticarî anlama sahip bir kavramdır.

Cezâ kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de “manevî mükâfat” anlamında da kullanıldığı görülmektedir.⁴³ Örneğin Mâide suresinde dünyada güzel ve yararlı işler yapanlara ebedî olarak kalacakları içinden ırmaklar akan cennetlerin mükâfat olarak verileceği belirtilmiştir.⁴⁴ Bu ayette de *cezâ* kelimesinin ahiret ödülü anlamında kullanıldığı görülmüştür. Kaynaklarda belirtildiğine göre bu ayet-i celile Necaşi ve etrafındakiler hakkında nazil olmuştur. Necaşi, Müşriklerin zulmünden kurtulmak için Habeşistan'a gelen Cafer b. Ebî Talip ve muhacirleri dinlemek için din adamlarını da çağırıştı. Cafer b. Ebî Talip'e (öl. 8/629) Kur'an'ı okumasını emretti ve o da Meryem suresini okudu. Bunun üzerine ağladılar ve Kur'an'a iman ettiler. Başka bir rivayete göre de bu ayet Necaşi'nin kavminden 30 veya 70 kişi hakkında inmiştir.⁴⁵ Burada *cezâ* kelimesi dünyada Allah (c.c.)'in varlığına iman edip bunu ikrar eden sonra da salih amel işleyenlere ahirette verilecek karşılık anlamındadır.⁴⁶ Görüldüğü gibi *cezâ* kelimesi ayetlerde ahirette verilecek karşılık anlamında kullanılarak bu soyut anlam somutlaştırılmıştır.

Yine *cezâ* kelimesi geçtiği başka bir ayette iman edip salih amel işleyenlere mükâfat verileceği belirtilmiştir.⁴⁷ Bu ayette *cezâ* kelimesi ahiret mükâfatı anlamında kullanılmıştır. Bu ayette dünyada Allah'a inanıp güzel işler yapanların ahirette en güzel mükâfat ile karşılık göreceği *cezâ* kelimesi ile ifade edilmiştir.⁴⁸ Burada en güzel mükâfat ile cennet kastedilmiştir.⁴⁹ Böylece ticarî bir kavram olan *cezâ* kelimesi ile soyut olan ahiret karşılığı somutlaştırılmıştır.

Son olarak *cezâ* kelimesinin geçtiği Tevbe suresinde münafıkların savaşa katılmamak için mazeretler öne sürüp müslümanların kendilerini rahat bırakmaları için de Allah'a yemin ettiklerinden bahsedilmiştir.⁵⁰ Bu sebeple münafıklardan yüz çevrilmesi emredilmiştir. Ayetteki “Çünkü onlar pistir” ifadesi ile dünyevi çıkarları uğruna yalan söyleyip yemin ettiklerinden dolayı onların ruhlarının kirliliğine atıf yapılmıştır. Bu yaptıklarının karşılığı

⁴² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 3/57-69; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 2/74-80.

⁴³ Zebîdî, “czy”, 37/351-356.

⁴⁴ el-Mâide 5/85.

⁴⁵ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/140; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 3/73.

⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 8/115; Muhammed b. et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru'd-Tûnusiyye, 1984), 7/12.

⁴⁷ el-Kehf 18/88.

⁴⁸ Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2129.

⁴⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, 13/374.

⁵⁰ et-Tevbe 9/95.

olarak da ahirette cehenneme gidecekleri belirtilmiştir.⁵¹ Burada *cezâ* kelimesi ile cehennem kastedilmiştir. Görüldüğü gibi burada örnek olarak alınan ayetlerde ticarî hayatta kullanılan *cezâ* kelimesi ile cennet veya cehennem anlatılarak ahirette verilecek karşılık somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak ticarî açıdan bir mal ya da işlemin karşılığı anlamına gelen *cezâ* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de insanların dünyadaki güzel işleri sonucunda ahirette alacakları karşılık olarak manevî mükâfat anlamında kullanılmıştır. Böylece ahirette dünyada yapılan iş karşılığı alınacak mükâfat muhatapların zihninde canlandırılmıştır. Bunun faydası ise Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete işaret edilerek muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha iyi kavraması sağlanmaktadır.

1.3. Nasîb (نصيب)

Nasîb (نصيب) kelimesi pay/hisse vermek anlamındaki *ensabe* (انصب) fiilinden türemiş olup pay, hisse ve kısmet manalarında kullanılmıştır.⁵² Ayrıca *nasîb* kelimesi ile aynı kökten türeyen *nisab* kelimesi de zekat verebilmek için malın ulaşması gereken miktar anlamındadır.⁵³

Nasîb kelimesi pay/hisse anlamı ile ekonomik hayatta kullanılan bir kavramdır. Örneğin erkek ve kadınların anne-baba ve akrabalarının vârisi olduğu ve ahitleşen kimselerin de birbirinin vârisi olduğu için mirastan payının verilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁵⁴ Araplar'da bir kimse başka biriyle kardeş olmak ya da yardım etmek için yemin ederlerse birbirlerinin vârisi olurlardı. Ayette ahitleşen kimselerle bu kastedilmiştir.⁵⁵ Bu ayette *nasîb* kelimesi “üçte birlik hisse” anlamında kullanılmıştır.⁵⁶ Görüldüğü gibi *nasîb* kelimesi para ile ilgili konularda kullanılan bir kelimedir.

Pay anlamındaki *nasîb* kelimesinin Kur'ân-ı Kerîm'de ahirette verilecek karşılık anlamında “sevap” (el-Bakara 2/202) ve “günah” (el-A'râf 7/37) şeklinde kullanımları da görülmektedir.⁵⁷ Örneğin *nasîb* kelimesinin zikredildiği Bakara suresinde insanların dünyada

⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/168; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûreddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdî'l-Mevcûd-Alî Muhammed Muavvezi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 10/178; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1586.

⁵² Cevherî, “nsb”, 1/224-226; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), “nsb”, 2/273-274.

⁵³ İbn Fâris, “nsb”, 5/434.

⁵⁴ en-Nisâ 4/33.

⁵⁵ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali* (İstanbul: Server İletişim, 2010), 82.

⁵⁶ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyyeti, 2011), 476.

⁵⁷ Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, 476.

kazandıklarından ahirette bir payı olduğu ve Allah'ın hesabı çabuk gördüğü belirtilmiştir.⁵⁸ Bu ayette herkesin dünyada yaptıklarına göre ahirette bir *nasîbi* yani sevabı ya da günahı olduğu ifade edilmiştir. Salih amel işleyip sevap alacak olanların hem dünyada hem de ahirette kazanacağı; kötü ameller yapıp günah alacak olanların sadece dünyadan *nasîbini* alacağı ve ahirette hüsrana uğrayacağı belirtilmiştir. Ayetin sonunda da Allah (c.c.)'ın bütün bunların hesabını bir anda görebileceği ifade edilmiştir.⁵⁹ Böylece ticarî hayatta kullanılan *nasîb* kelimesi ile ahirette verilecek mükâfat anlatılmıştır.

Yine *nasîb* kelimesinin geçtiği bir ayette güzel bir işin yapılmasına vesile olan kimsenin o işin sevabından pay alacağı, kötü bir işin yapılmasına sebep olanların ise günden günden pay alacağı belirtilmiştir.⁶⁰ Burada *nasîb* kelimesi sevap anlamındadır.⁶¹ Bu ayette şefaath kelimesi genellikle Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ahirette bütün insanlara ve ümmetinden günahkâr kimselere aracılık etmesi anlamında kullanılmıştır.⁶² Burada şefaath kelimesi ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müminleri cihada teşvik etmesi kastedilmiştir.⁶³ Ama Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insanları cihada teşvikinden sonra bazı münafıkların diğerlerinin savaşa katılmamaları için izin istemeleri kötü bir işte aracılık etmektir. Allah (c.c.) bu şefaath yasaklamıştır. Çünkü şefaath Allah (c.c.)'ın emirlerini yerine getirmeye vesile olduğunda güzel ve sevap kazandıran bir aracılık, günaha sebep olduğu zaman haram ve günah kazandıran bir aracılık olur.⁶⁴ Ayette geçen *nasîb* kelimesi ile güzel bir işte aracılık etmek karşılığında kazanılan sevap anlatılmıştır. Ayette zikredilen kîfl kelimesi ise *nasîb* kelimesinin zıddı olup pay ve günah anlamlarındadır.⁶⁵ Tefsirlerde bu kelimenin genellikle şer hakkında kullanıldığı ancak el-Hadîd suresinin 28. ayetinde⁶⁶ hayır hakkında zikredildiği ifade edilmiştir.⁶⁷ Görüldüğü gibi burada da *nasîb* kelimesi ile sevap kavramı anlatılarak somutlaştırılmıştır.

⁵⁸ el-Bakara 2/202.

⁵⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/60; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 297.

⁶⁰ en-Nisâ 4/85.

⁶¹ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/87; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 2/210.

⁶² Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 863.

⁶³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/211-213.

⁶⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10/211-213; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, 6/531-533; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 863-864.

⁶⁵ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/87; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 6/485; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, 6/533; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 2/210.

⁶⁶ (el-Hadîd 57/28).

⁶⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Boynukalın (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2007), 3/361; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîl*, thk. Âdil Ahmed Abdî'l-Mevcûd-Alî Muhammed Muavvezî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 3/322; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, 6/533; Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, (Beyrut: İhyâü't-Terâsü'l-Arabî), 5/98.

Son olarak *nasīb* kelimesinin geçtiği başka bir ayette müşriklerin atalarının taptığı gibi putlara ibadet ettikleri için azaptan pay alacakları belirtilmiştir.⁶⁸ Bu ayette Hz. Peygamber (s.a.v.)’e kafirlerin taptıkları putların onlara hiçbir fayda veya zarar sağlamayacağı hususunda şüphe etmemesi emredilmiştir. Müşriklerin atalarının dini üzere olup onları taklit ettiklerinden ve cahilliklerinden bahsedilmiştir.⁶⁹ Burada *nasīb* kelimesi ile kafirlerin ahiretteki azapları kastedilmiştir.⁷⁰ Yani dünyada putlara tapmalarına karşılık olarak ahirette görecekları azap *nasīb* kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu ayetlerde de görüldüğü gibi ticarî hayatta kullanılan bir kavram olan *nasīb* kelimesi ile dünyada yapılan işler karşılığında ahirette verilecek ödül veya cezâ anlatılarak muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Sonuç olarak *nasīb* kelimesinin geçtiği ayetlerde insanların dünyada kazandıklarının karşılığını, sevabını veya günahını ahirette amellerinin cinsinden alacakları belirtilmiştir. Böylece Allah Teâlâ (c.c.) yüce kitabı Kur’ân-ı Kerîm’de soyut olan ahiret ödülü veya cezâsını ticari hayatta kullanılan bir kelime olan *nasīb* ile açıklamıştır. Burada Kur’ân-ı Kerîm’de soyut olan ahiret mükâfatı veya azabını açıklamak için ticari hayatta kullanılan bir kavram olan *nasīb* kelimesi zikredilerek ayetlerdeki öğütlerin muhataplar tarafından daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

1.4. Hars (حَرْث)

Hars (حَرْث) kelimesi toprağı sürmek, ekip biçmek anlamlarındaki *harese* (حَرْث) fiilinden türemiş olup ekin, kazanmak, mal toplamak, zayıflatana kadar at veya devenin üzerinde yolculuk etmek, idrak etmek, ekmek için tohumu toprağı atmak, ateş yakmak, kitabı araştırmak ve onun hakkında düşünmek, dünya ve ahiret ameli, aile için çalışıp kazanmak anlamlarında kullanılmıştır.⁷¹

Hars kelimesinin ilk akla gelen anlamı ekindir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de bu anlamda kullanıldığına dair ayetler vardır. Örneğin Bakara suresinde bazı kimselerin dünyada fesat çıkarıp ekini ve nesli yok etmeye çalıştığı ve Allah’ın bozgunculuğı sevmediğı ifade edilmiştir.⁷² Bu ayette *hars* kelimesi “ekin” anlamında kullanılmıştır.⁷³ Ekin, alım satımda

⁶⁸ Hûd 11/59.

⁶⁹ Fahreddin er-Râzî, *Meîâtîhu’l-ğayb*, 18/69; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/150; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 4/243; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 5/14-15; Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 1738.

⁷⁰ Fahreddin er-Râzî, *Meîâtîhu’l-ğayb*, 18/69; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 3/150; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 4/243.

⁷¹ Ezherî, “hrs”, 4/477; Fîrûzâbâdî, “hrs”, 167.

⁷² el-Bakara 2/205.

⁷³ Dâmegânî, *el-Vücûh ve’n-nezâ’ir*, 1/247.

kullanılan ticari bir maldır. Böylece *hars* kelimesinin ekonomik faaliyetler ile ilgili manalarda kullanıldığı söylenebilir.

Kur'ân-ı Kerîm'de on bir yerde geçen *hars* kelimesi “ekin” (el-Bakara 2/205), “kadın” (el-Bakara 2/223) ve “dünya ve ahiret ameli, sevabı” (eş-Şûrâ 42/20) anlamlarında kullanılmıştır.⁷⁴ *Hars* kelimesinin zikredildiği Şûrâ suresinde dünyada ahiret için çalışanların sevabının artacağı ama sadece dünya için çalışanların ahirette hiçbir payının olmayacağı ifade edilmiştir.⁷⁵ Burada *hars* kelimesi “kazanç” olarak tercüme edilmiştir. Kişinin dünyada yaptığı her amel ahireti için bir tohum niteliğinde olup bunun karşılığını ahirette alacağı yani hasadını orada yapacağı belirtilmiştir. Eğer kişi dünyada iyilik tohumları ekerse ahirette hayır ve nimet hasat edecek; dünyada kötülük tohumları ekerse ahirette şer ve ebedi azap hasat edecektir.⁷⁶ Ayette ahireti samimi bir şekilde isteyen kimselere hem dünya nimeti hem de ahiret nimetinin kat kat fazlasıyla verileceği ifade edilmiştir. Ama sadece dünyayı arzulayanlar ahirette hüsrana uğrayacaklardır.⁷⁷ Görüldüğü gibi ticari hayatta kullanılan *hars* kelimesi ahirette verilecek karşılık anlamında zikredilerek soyut olan sevap kelimesi somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak *hars* kelimesi geçtiği bazı ayetlerde ekin olarak gerçek anlamda kullanılmıştır. Bu ayetlerde kişinin dünyada ne yaparsa ahirette onun karşılığını alacağı, dünyanın ahiretin tarlası olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Ayette ahireti isteyen kimselere kat kat fazlasıyla karşılık verileceği, ama sadece dünyayı isteyen kimselerin ahirette zarara uğrayacağı ifade edilmiştir. Böylece Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan *hars* kelimesi zikredilerek muhatabın Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

1.5. Sevâb (ثواب)

Sevâb (ثواب) kelimesi geriye gelmek ve dönmek anlamlarındaki *sâbe* (ثاب) fiilinden türemiş olup iyilik veya kötülük yapıldığında geri dönen karşılık, mükâfat, ödül, bal, arı,

⁷⁴ Dâmegânî, *el-Vücûh ve 'n-nezâ'ir*, 1/247.

⁷⁵ eş-Şûrâ 42/20.

⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 13/183-184; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/79-80.

⁷⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7/22-23; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3063-3064.

Allah (c.c.)'ın rahmet ve mağfireti, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şefaati, iyi amel ve itaatın ahiretteki mükâfatı anlamlarında kullanılmıştır.⁷⁸

Sevâb kelimesi dünyada salih amel işleyenlerin ahiretteki mükâfatı⁷⁹ anlamında bir kavram olup ganimet manasında ticari hayatta kullanılan bir kelimedir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu anlamda kullanımları mevcuttur. Örneğin *sevâb* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de فَاتِيهِمُ اللَّهُ تَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ تَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ “Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.”⁸⁰ ayetinde “ganimet” anlamında kullanılmıştır.⁸¹ Böylelikle *sevâb* kelimesinin ticarî hayatta kullanıldığı görülmüştür.

Sevâb kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ahirette verilecek karşılık anlamında zikredilmiştir.⁸² Örneğin Kur'ân-Kerîm'de herkesin Allah'ın izniyle öleceği, dünyalık isteyenlere dünyada karşılık verileceği, ahiret mükâfatı talep edenlere de ahirette onun verileceği ve şükredenlerin mükâfatlandırılacağı ifade edilmiştir.⁸³ Bu ayette “dünya sevabı” ganimet anlamında kullanılmıştır. Çünkü savaşta bazı sahabeler nöbet yerini terk ederek müslümanların yenilmesine sebep olmuşlardır. Bundan dolayı ayette dünyalık isteyenlere Allah (c.c.)'ın ne takdir etmişse onu vereceği ama ahirette bir nasiplerinin olmayacağı anlatılmıştır. Ahireti isteyenlere de hem dünyadaki kısmeti hem de ahirette *sevâb* verileceği anlatılmak istenmiştir.⁸⁴ Böylece ticarî bir kavram olan *sevâb* kelimesi ile ahiret mükâfatı somutlaştırılmıştır.

Yine *sevâb* kelimesinin geçtiği bir ayette Allah yolunda savaşan kimselere hem dünya nimetinin hem de ahiret sevabının verileceği ifade edilmiştir.⁸⁵ Bu ayette “dünya sevabı” ifadesi ile yardım, ganimet, zafer, saygınlık, dünyada güzel hatırlanmak; “ahiret sevabı” ile de

⁷⁸ Ezherî, “sâbe”, 15/155; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *Kitâbü't-ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), “svb”, 76; Fîrûzâbâdî, “sâbe”, 64; Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfû ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ülûm*, thk. Ali Dahrûc (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), “svb”, 1/543; Râgıb el-İsfahânî, “svb”, 1/108; İbn Manzûr, “sevb”, 1/243-247; Zebidî, “svb”, 2/104; Çağfer Karadaş, “Sevap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/581-582.

⁷⁹ Karadaş, “Sevap”, 36/581-582.

⁸⁰ Âl-i İmrân 3/148.

⁸¹ Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, 1/208.

⁸² Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, 1/208.

⁸³ Âl-i İmrân 3/145.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/443; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 5/348; Ebü'l-Fidâ' İmâmüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr ed-Dîmaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed-Muhammed es-Seyyid Reşad-Muhammed Fazl el-Acmârî-Ali Ahmed Abdülbakî-Hasan Abbas Kutub (Gize: Mektebetü Evlâdî's-Şeyh li't-Türâs, 2000), 3/204; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, 4/78; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 692.

⁸⁵ Âl-i İmrân 3/148.

cennet ve ebedi nimetler kastedilmiştir.⁸⁶ Burada ahiret sevabı güzel anlamındaki “hasen” kelimesi ile vasıflanarak bunu ebedi ve kalıcı olduğu, asla zail olmayacağı belirtilmiştir.⁸⁷ Ayrıca ayetin sonunda da işini güzel yapan kimselerin Allah (c.c.)’ın rızasını kazanacakları ifade edilmiştir.⁸⁸ Görüldüğü gibi ticarî hayatta kullanılan *sevâb* kelimesi ile ahirette verilecek karşılık anlatılmıştır.

Son olarak *sevâb* kelimesinin zikredildiği başka bir ayette ise iman edip dünyada güzel işler yapanların cennette karşılaşılabilecekleri nimetler anlatılmıştır.⁸⁹ Bu ayette Allah (c.c.) iman edip salih amel işleyenlerin Adn cennetlerinde ikamet edeceği, ipekten giysiler giyip tahtlara kurulacakları, altın bileziklerle süsleneceklerini müjdelemiştir.⁹⁰ Burada *sevâb* kelimesi ile cennet ve nimetleri kastedilmiştir.⁹¹ Böylece bu ayette dünyada güzel işler yapanların ahirette alacağı karşılık ticarî hayatta kullanılan *sevâb* kelimesi ile ifade edilerek cennetteki mükâfat muhatapların zihninde canlandırılmıştır. Görüldüğü gibi ticari hayatta kullanılan *sevâb* kelimesi ayetlerde ahirette verilecek karşılık anlamında kullanılarak soyut olan ahiret mükâfatı anlatılmıştır.

Sonuç olarak *sevâb* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok anlamda kullanılmış olup burada ahirette verilecek karşılık anlamı üzerinde durulmuştur. Ayetlerde Allah’ın (c.c.) rızasını ve ahiret sevabını kazanmak için dünyada salih ameller işleyenlerin bunun karşılığını hem dünyada hem de ahirette alacakları *sevâb* kelimesi ile ifade edilmiştir. Böylece ayetlerde ticarî anlamı olan *sevâb* kelimesi kullanılarak ahirette verilecek karşılık somutlaştırılmıştır. Bunun faydası ise Arapların geçim kaynağı olan ticarete atıf yapılarak muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in mesajlarını daha iyi anlamasını sağlamaktır.

1.6. Hazz (حظ)

Hazz (حظ) kelimesi şanslı olmak anlamındaki *hazza* (حظ) fiilinden türemiş olup fazilet ve hayırdan pay, hisse, kader, kısmet, takdir anlamında kullanılmıştır.⁹²

⁸⁶ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-kebir* (Beyrut: Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, 2002), 1/316; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/445; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 2/42; Ebussuûd Efendi, *İrşâdû'l-'akli's-selîm*, 2/97; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 695.

⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/445.

⁸⁸ Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 695.

⁸⁹ el-Kehf 18/31.

⁹⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 21/122-123; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 2102.

⁹¹ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 2/42; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/135.

⁹² Halîl b. Ahmed, “hzz”, 1/331; Cevherî, “hzz”, 3/1172; Zemahşerî, “hzz”, 1/198; Fîrûzâbâdî, “el-hazz”, 695; Râgib el-İsfahânî, “hzz”, 1/162; Zebîdî, “hzz”, 20/216-218.

Hazz kelimesi pay anlamı ile ticari hayatta kullanılan bir kavramdır. Ayetlerde kelimenin bu anlamına dair kullanımlar bulunmaktadır. Örneğin يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمُ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلَاثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا “Allah, size, çocuklarınızın (alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Eğer kardeşleri varsa, anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir”⁹³ ayetinde “miras payı” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca hadislerde de hazz kelimesinin pay anlamına ilişkin örnekler vardır. Örneğin كان المال للولد، وكانت الوصية للوالدين، فنسخ الله من ذلك ما أحب، فجعل للذكر مثل حظ الأنثيين، وجعل المال للولد، وكانت الوصية للوالدين، فنسخ الله من ذلك ما أحب، فجعل للذكر مثل حظ الأنثيين، وجعل للمرأة الثمن والربع، وللزوجة الشطر والربع “Mal, çocuk için; vasiyet anne-baba içindir. Allah bundan sevdiklerini neshetti. Erkek için kadının payının iki katı kıldı. Anne-babanın her biri için altıda bir, kadın için sekizde bir ve dörtte bir, erkek için ise yarısı ve dörtte bir kıldı.”⁹⁴ hadis-i şerifinde hazz kelimesi miras payı anlamında kullanılmıştır. Böylece hazz kelimesinin para ile ilgili konularda kullanıldığı görülmüştür.

Hazz kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de ahirette verilecek karşılık yani sevap anlamında da kullanılmıştır. Örneğin Kur’ân-ı Kerîm’de küfürde yarışanların Allah’a zarar veremeyeceği, ahirette büyük bir azap görecekları ve sevap alamayacakları ifade edilmiştir.⁹⁵ Bu ayette hazz kelimesi sevap anlamındadır.⁹⁶ Burada küfürde yarışanlar ve isyana devam edenlerin ahirette Allah (c.c.)’ın rahmetinden bir pay alamayacakları anlatılmıştır.⁹⁷ Böylece ahirette verilecek karşılık ticarî bir kavram ile anlatılarak somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

⁹³ en-Nisâ 4/11.

⁹⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (Dâru Tavki’n-Necât, 2001), “Vasiyet”, 6 (No. 2747).

⁹⁵ Âl-i İmrân 3/176.

⁹⁶ Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki gavâmi’i’t-tenzil*, thk. Âdil Ahmed Abdi’l-Mevcûd-Alî Muhammed Muavvezî (Riyad: Mektebetü Abiykân, 1998), 1/663; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3/276; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4/173.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 2/485; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/663; Beydâvî, *Envârü’t-tenzil ve esrârü’t-te’vîl*, 2/50; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 5/431; Ebû Hayyân, *el-Bahrü’l-muhîr*, 3/127; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 3/276; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 2/116; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 4/173.

Hazz kelimesinin ahirette verilecek karşılık anlamında zikredildiği başka bir ayette de kötü bir davranışa karşılık iyilik gösterenlerin bir süre sonra kendisine kötülük yapan kimse ile arasındaki düşmanlığın biteceğini, dost olacaklarını, ancak bunun için sabretmesi gerektiği ve buna sevaptan payı olanların kavuşturulacağı ifade edilmiştir.⁹⁸ Burada kötülüğe iyilikle karşılık verenlere, sabredip öfkesini yutanlara ahirette mükâfat olarak cennet verileceği belirtilmiştir.⁹⁹ Yani *hazz* kelimesi bu ayette cennet anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁰ Görüldüğü gibi ticarî hayatta kullanılan *hazz* kelimesi ile ahirette verilecek karşılık somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm'de *hazz* kelimesi ile dünyada yapılan iyilikler karşılığında ahirette sevap alınacağı anlatılmak istenmiştir. Böylece ticari bir anlamı olan *hazz* kelimesi ile soyut olan ahiret karşılığı somutlaştırılıp sevap ya da günah almak konusu muhatapların zihninde canlandırılmıştır. Bunun faydası ise Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan bir kelime zikrederek muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını derinleştirmesini sağlamaktır.

1.7. Harâc (خراج)

Çıkmak anlamındaki *harace* (خرج) fiilinden türeyen *harâc* (خراج) kelimesi yılda belli bir miktar maldan çıkarılan şey, vergi, gayrimüslimlerden alınan toprak vergisi, köle ve cariye'nin ürünü/verimi/mahsulü ve fey anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰¹

Harâc kelimesi vergi anlamında ekonomik hayatta kullanılan bir kavramdır. Nitekim bunun örnekleri hadislerde mevcuttur. Örneğin، *أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ذَهَبَ إِلَى سُوقِ النَّبِيطِ، فَظَرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: لَيْسَ هَذَا لَكُمْ بِسُوقٍ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى هَذَا السُّوقِ، ثُمَّ ذَهَبَ إِلَى سُوقٍ فَظَرَ إِلَيْهِ، فَقَالَ: لَيْسَ هَذَا لَكُمْ بِسُوقٍ، فَلَا يُنْقَصَنَّ، وَلَا يُضْرَبَنَّ عَلَيْهِ خَرَجٌ* “Hz. Peygamber Nebî çarşısına gitti, oraya baktı. Sonra burası size uygun bir çarşı değildir, buyurdu. Sonra başka bir çarşıya gitti, oraya da baktıktan sonra: Burası da size uygun bir çarşı değildir, buyurdu. Sonra dönüp bu çarşıya geldi ve burada dolaştı. Sonra: Burası sizin çarşınızdır, sakın bu çarşı iptal edilmesin ve bu çarşı üzerine vergi yükletilmesin, buyurdu.”¹⁰² hadis-i şerifinde *harâc* kelimesi “vergi” anlamında kullanılmıştır. Ayrıca *أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أَنَّ خَرَاجَ الْعَبْدِ*

⁹⁸ Fussilet 41/34-35.

⁹⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 27/128; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/72; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 18/423; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, s. 3025.

¹⁰⁰ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 3/743; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 27/128; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/72; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 18/423.

¹⁰¹ Halîl b. Ahmed, “hrc”, 1/396-397; Ezherî, “hrc”, 7/47-55; Cevherî, “hrc”, 1/309-310; Zemahşerî, “hrc”, 1/237, 238; Fîrûzâbâdî, “hrc”, 185-186; İbn Manzûr, “hrc”, 2/249-254; Zebîdî, “hrc”, 5/508-522.

¹⁰² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdûlbakî (Kahire: Dârü İhyâi Kütübî'l-Arabîyye, 1896), “Ticaret”, 40 (No. 2233).

بِضْمَانِهِ “Hz. Peygamber (s.a.v.) kölenin gelirinin, kölenin helak olmasından sorumlu olması nedeni ile (müşterinin hakkı) olduğuna hükmetti.”¹⁰³ rivayetinde de “gelir” manasındadır. Böylece bu kelimenin ticari hayatta kullanıldığı görülmüştür.

Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde zikredilen *harâc* kelimesi “ücret” (el-Kehf 18/94) ve “mükâfat” (el-Mü’minûn 23/72) anlamlarında kullanılmıştır.¹⁰⁴ Bunlardan biri Ye’cüc ve Me’cüc’ün yeryüzünde bozgunculuk yapmasından şikayetçi olan bir topluluğun Zülkarneyn’den (a.s.) bu bozguncu kavimle kendileri arasına bir engel yapmasını isteyip karşılığında ücret vermeyi teklif ettiklerinin anlatıldığı ayettir.¹⁰⁵ Bu ayette *harâc* kelimesi “ücret” anlamında kullanılmış olup¹⁰⁶ yeryüzünde bozgunculuk yapan, insanlara zarar veren Ye’cüc ve Me’cüc kavimlerinin insanların isteği üzerine Zülkarneyn (a.s.) tarafından bir yere kapatılması ve bunun karşılığında Zülkarneyn’e (a.s.) ücret vermek istemelerinden bahsedilmiştir. Müfessirler bu ayetteki *harc* kelimesini anlam açısından şu şekilde değerlendirmişlerdir: *Harc* ve *harâc* kelimelerinin aynı anlamda olduğu, *harc* kelimesinin baş vergisi; *harâc* kelimesinin toprak vergisi manasına geldiği ve *harâc* kelimesinin daha genel anlam ifade ettiğini belirtmişlerdir.¹⁰⁷ Bu ayette *harâc* kelimesi gerçek anlamında kullanılmıştır.

Harâc kelimesinin geçtiği diğer bir ayette ise Allah (c.c.) Hz. Peygamber’e (s.a.v.) risalet görevi karşılığında bir vergi istemediği halde kafirlerin inanmadıklarını ve Allah’ın vergisinin daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸ Burada *harâc* kelimesi “mükâfat” anlamında kullanılmış olup¹⁰⁹ Hz. Peygamber’in (s.a.v.) müşrikleri doğru yola iletmeye çalışması ve bunun karşılığında herhangi bir ücret talep etmemesine rağmen onların Allah’ın (c.c.) ayetlerini duyduklarında arkalarını dönüp gitmesinden bahsedilmiştir. Allah’ın, görevini yerine getirmesine karşılık Hz. Peygamber’e (s.a.v.) vereceği mükâfatın daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir. Müfessirler buradaki *harâc* kelimesinin Allah’ın (c.c.) dünyada rızıklandırması ve ahiretteki sevabı anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Ayetin devamında Allah’ın (c.c.) vereceği bu rızıkın daha hayırlı olduğu ve O’nun rızık verenlerin en hayırlısı

¹⁰³ İbn Mâce, “Ticaret”, 43 (No. 2242).

¹⁰⁴ Dâmegânî, *el-Vücûh ve ’n-nezâ’ir*, 1/319.

¹⁰⁵ el-Kehf 18/94.

¹⁰⁶ Dâmegânî, *el-Vücûh ve ’n-nezâ’ir*, 1/319.

¹⁰⁷ Ebû Hayyan, *el-Bahrü’l-muḥîṭ*, 6/154-155; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi’l-kitâb*, 12/564-565; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 5/245; Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 16/38-39.

¹⁰⁸ el-Mü’minûn 23/72.

¹⁰⁹ Dâmegânî, *el-Vücûh ve ’n-nezâ’ir*, 1/319.

olduğu zikredilmiştir.¹¹⁰ Görüldüğü gibi *harâc* kelimesi Mü'minûn suresinin 72. ayetinde sevap anlamında kullanılarak Allah'ın (c.c.) ahirette vereceği karşılık somut bir şekilde anlatılmıştır.

Sonuç olarak *harâc* kelimesinin geçtiği ayetlerde peygamberlerin hiçbir ücret almaksızın insanlara yardım ederek ve onları doğru yola ileterek görevlerini yerine getirdiklerinden bahsedilmiştir. Peygamberlerin mükâfatlarının Allah (c.c.) tarafından fazlasıyla verileceği ifade edilmiştir. Burada Allah (c.c.)'ın vereceği karşılık *harâc* kelimesiyle muhatapların zihninde sevap kavramı canlandırılmıştır. Böylece Kur'ân-ı Kerîm'de alım-satım ile ilgili bir kavram olan *harâc* kelimesi kullanılarak muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

1.8. Ribâ (ربا)

Rabâ (ربا) fiilinden türeyen faiz anlamındaki *ribâ* (ربا) kelimesi artma, çoğalma, fazlalık, artan şey, malın artması manalarında kullanılmıştır.¹¹¹

Ribâ kelimesi faiz anlamında alışveriş yaparken kullanılan ticarî bir kavramdır. Nitekim bu şekilde kullanımı Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Örneğin الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ “Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır” ayetinde faiz manasındadır. Görüldüğü gibi *ribâ* kelimesi ticarî hayatta kullanılan bir kavramdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de *ribâ* kelimesi türevleriyle birlikte “yağmur yağan toprağın kabarması” (Fussilet 41/39), “iki topluluktan birinin diğerine göre mal bakımından veya sayıca yahut değerce daha üstün olması” (Nahl 16/92) ve “faiz” (Bakara 2/276) anlamlarında kullanılmıştır.¹¹² *Ribâ* kelimesinin geçtiği Rum suresinde insanların mallarının artması için faizle verilen şeylerin Allah katında artmayacağı, Allah'ın rızasını isteyerek verilen zekatın

¹¹⁰ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/92; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 6/145; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 18/53-54; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2342-2343.

¹¹¹ Halil b. Ahmed, “rb”, 2/94; Ezherî, “rb”, 15/272-276; İbn Fâris, “rb”, 2/483-484; Cevherî, “rb”, 6/2349-2351; Zemahşerî, “rb”, 1/334; İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/110-126.

¹¹² Özsoy, “Faiz”, 12/110-126.

sevapları arttıracak ifade edilmiştir.¹¹³ Bu ayette ribâ kelimesi faiz anlamındadır.¹¹⁴ Burada dünyada faiz yiyenlerin ahirette sevaplarının artmayacağı, ticaret yaparken malın artması anlamında kullanılan *ribâ* kelimesi ile ifade edilmiştir.¹¹⁵ Ayetteki “Allah katında artmaz” ifadesi ile faiz yiyenlerin yaptıkları ticaretin kâr etmediği, zarar ettiği ve hüsrana uğradıkları anlatılmıştır.¹¹⁶ Böylece ticarî hayatta kullanılan *ribâ* kelimesi ile ahirette verilecek karşılığın artmaması ifade edilerek muhatapların konuyu daha iyi anlaması sağlanmıştır.

Sonuç olarak *ribâ* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de ahirette verilecek karşılığın yani sevabının olmaması anlamında kullanılarak ahiret hayatı muhatapların zihninde canlandırılmıştır. Böylece Kur’ân-ı Kerîm’de alım-satım ile ilgili bir kavram olan *ribâ* kelimesi kullanılarak muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

1.9. Ahiret Terazisi ile İlgili Kelimeler

1.9.1. Mîzan (مِيزَان)

Mîzan (مِيزَان) kelimesi tartmak anlamındaki *vezene* (وزن) fiilinden türemiş olup eşyaların tartıldığı alet, ölçek, adalet, içinde yaratılmışların amellerinin bulunduğu kitap, kıyamette insanlara adaletle muamele etmek ve amellerini tartmak için kullanılan terazi anlamlarındadır.¹¹⁷

Mîzan sözcüğü terazi anlamında ticari hayatta kullanılan bir kavramdır. Nitekim *mîzan* kelimesinin bu anlamda kullanımı hadislerde mevcuttur. Örneğin bu kelime bir hadis-i şerifte şöyle zikredilmiştir: “*الْمِيزَانُ مِيزَانُ أَهْلِ مَكَّةَ، وَالْمِيزَانُ مِيزَانُ أَهْلِ الْمَدِينَةِ*”¹¹⁸ “Ölçü Medine halkının terazisi, terazi Mekke halkının ölçüsüdür.”¹¹⁹ Böylece *mîzan* kavramının ekonomik hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Mîzan kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “ahirette amellerin tartılacağı terazi” anlamında da kullanılmıştır. Örneğin ahirette amellerin tartılmasının gerçek olduğu, sevabı ağır gelenlerin kurtulacağı, hafif gelenlerin ise zarara uğrayacağı ayetlerde ifade edilmiştir.¹¹⁹ Burada *mîzan*

¹¹³ er-Rûm 30/39.

¹¹⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/259.

¹¹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/260.

¹¹⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 11/199-200.

¹¹⁷ Ezherî, “vzn”, 13/256-258; Fîrûzâbâdî, “el-vezn”, 1238; İbn Manzûr, “vzn”, 13/446-449; Zebîdî, “vzn”, 36/250-255; Süleyman Toprak, “Mizan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/211-212.

¹¹⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Ma’rûf bi’l-Bezâr, *Müsnedü’l-bezâr*, thk. Mahfûzu’r-Rahmân Zeynullâh (Medine: Mektebü’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2009), 11/128.

¹¹⁹ el-A’râf 7/8-9.

kelimesi amellerin tartılacağı terazi manasındadır. Bu ayetlerde kıyamet günü insanların dünyada işledikleri amellerin tartılmasının gerçek olduğu, terazinin sevap tarafı ağır gelenlerin kurtuluşa ereceği, günah tarafı ağır gelenlerin ise azap çekecekleri bildirilmiştir. Ayetteki *vezn* kelimesi ile amellerin tartılması kastedilmiştir. Tefsirlerde ahirette bir mizan terazisi kurulacağı ve bu terazide amellerin sayfalarının tartılacağı belirtilmiştir. Ayrıca müfessirler bu terazinin iki kefe ve bir dili olacağını ifade etmişlerdir.¹²⁰ *Mîzanda* iyilikleri ağır gelen cennete, kötülükleri ağır gelen cehenneme gidecektir. Yani herkes yaptığıının karşılığını alacaktır. *Vezn* kelimesi ile Allah'ın hüküm vermesi ve adalet anlamlarının da kastedilmiş olması mümkündür.¹²¹ Böylece ahiret hayatının aşamalarından biri olan amellerin tartılması konusu ticarî hayatta kullanılan *mîzan* kavramı ile somutlaştırılmıştır.

Yine *mîzan* kavramının zikredildiği bir ayette tartısı ağır gelen kimsenin kurtuluşa ereceği, günahları ağır gelen kimsenin de ebedî cehennemde kalacağı belirtilmiştir.¹²² Burada da *mîzan* kelimesi ahirette amellerin tartıldığı terazi anlamındadır.¹²³ Bu ayette dünyada iman edip salih amel işleyenlerin terazilerinin ağır basıp kurtuluşa erecekleri, dünyada kafir olup kötü ameller işleyenlerin kendilerine yazık ettikleri ve terazilerinin hafif gelip cehenneme gönderilecekleri belirtilmiştir.¹²⁴ Burada da *mîzan* kelimesi ile ahiret terazisi somut bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Mîzan kelimesinin ahiret terazisi anlamında kullanıldığı başka bir ayette ise kıyamet günü kurulacak terazilerde herkesin amellerinin hardal tanesi kadar bile olsa tartılacağı ve hiç kimseye zulmedilmeyeceği ifade edilmiştir.¹²⁵ Burada ahirette insanların iyi ve kötü amellerinin tartılacağı ve hiç kimseye haksızlık yapılmayacağı belirtilmiştir.¹²⁶ Görüldüğü gibi ticarî hayatta kullanılan *mîzan* kavramı ile soyut olan ahirette amellerin tartılması konusu somutlaştırılarak muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

¹²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/425; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 3/212-213; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 8/82-85.

¹²¹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/293-296; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/425; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 14/28-30; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/6; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/156-160; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 6/260-262; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 3/212-213; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 8/82-85.

¹²² el-Mü'minûn 23/102-103.

¹²³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 23/123-124; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/96; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 6/151.

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 10/66; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 23/123-124; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/96; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 6/151; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2350.

¹²⁵ el-Enbiyâ 21/47.

¹²⁶ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 3/82; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 22/176; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 4/53; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 6/71.

Kur'ân-ı Kerîm'de *mîzan* kelimesi ile bazı ayetlerde Allah (c.c.)'ın ahiret günü terazi kurup amelleri tartacağı ve adaletle hüküm vereceği ifade edilmiştir. Bu ayetlerde ticaret yaparken kullanılan *mîzan* kelimesi ile soyut olan ahirette kurulacak terazi somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece Arapların ticarete kullandıkları tartmak, terazi gibi kelimeler zikredilerek anlatım daha belîğ hale getirilmiştir. Ayrıca muhatabların temel geçim kaynağı olan ticarete atıf yapılarak Kur'ân-ı Kerîm'in mesajının muhataplar tarafından daha iyi kavranması sağlanmıştır.

1.9.2. Miskal (مِثْقَال)

Miskal (مِثْقَال) kelimesi ağır olmak anlamındaki *sekule* (ثَقُلَ) fiilinden türemiş olup ağırlık anlamındadır. *Miskal* kelimesi terim olarak değerli şeylerin tartılması için kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimi anlamında kullanılmıştır.¹²⁷

Miskal kelimesi ekonomik hayatta para birimi olarak da kullanılmıştır. Bir *miskal* ağırlığındaki altın paralara da örfte *miskal* adı verilmiştir.¹²⁸ Böylece bu kavramın ticari hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz yerde geçen *miskal* kelimesi “ağırlık” anlamında kullanılmıştır.¹²⁹ Örneğin Zilzâl suresindeki ayetlerde zerre kadar iyilik veya kötülük yapanların ahirette bunların karşılığını göreceği belirtilmiştir.¹³⁰ Bu ayetlerde *miskal* kavramı “ağırlık” anlamındadır. Burada geçen “zerre” kelimesi en küçük karınca ve güneş ışınlarında görülen toz anlamlarına gelmektedir.¹³¹ Ayetlerde insanın dünyada yaptığı en küçük iyilik veya kötülüğün bile hesabını vereceği, bütün amellerinin kendisine gösterileceği, Allah (c.c.) katında hiçbir hayır ve şerrin kaybolmayacağı ifade edilmiştir.¹³² Görüldüğü gibi ticarete kullanılan *miskal* kelimesi ile soyut olan dünyada yapılan her amelin ahirette tartılıp karşılığının verilmesi konusu muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Sonuç olarak *miskal* kelimesinin ahirette amellerin tartılması konusu ile ilgili geçtiği ayetlerden en küçük hayır veya şerrin bile karşılığının ahirette verileceği hiçbir iyilik ya da kötülüğün küçük görülmemesi gerektiği anlaşılmıştır. Yani dünyada yapılan küçücük bir amel

¹²⁷ Halîl b. Ahmed, “skl”, 1/204; Fîrûzâbâdî, “es-sekal”, 972; Râgıb el-İsfahânî, “skl”, 1/103-104; İbn Manzûr, “skl”, 11/85-88; Cengiz Kallek, “Miskal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/182-183.

¹²⁸ Kallek, “Miskal”, 30/182-183.

¹²⁹ Kallek, “Miskal”, 30/182-183.

¹³⁰ el-Zilzâl 99/7-8.

¹³¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/415.

¹³² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 32/61-62; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 9/189; 3; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3775-3776.

insanı ateşe götürebilir ya da tam tersi cennet nimetlerine kavuşturabilir. Bu ayetlerde iyi ve kötü amellerin ağırlık birimi olarak dünyadaki ağırlık ölçüsü birimi olan *miskal* kelimesi kullanılıp ticarete atıf yapılmıştır. Böylece günlük hayatta ticaretle uğraşan muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

1.10. Ribh (ربح)

Ribh (ربح) kelimesi kazanmak ve elde etmek anlamlarındaki *rabiha* (ربح) fiilinden türemiş olup alışverişte meydana gelen fazlalık, kâr, kazanç, fayda manalarında kullanılmıştır.¹³³

Ribh kelimesi kazançlı bir alışverişi ifade etmek üzere kullanılan ticari bir kavramdır. Alışverişte kâr elde edildiğinde bu durum Arapça’da (ربحت التجارته) şeklinde söylenilmiştir.¹³⁴ Ayrıca hadislerde de bu kelimenin kullanımına rastlanmıştır. Örneğin لَا يَحِلُّ سَلْفٌ وَيَبَّعٌ، وَلَا شَرْطَانِ “*Borç verme şartıyla satış, bir satışta iki şart, dâmin olunmayan malın kârı ve yanında olmayan bir şeyin satışı helâl olmaz.*”¹³⁵ hadis-i şerifinde “kâr” anlamındadır. Böylece *ribh* kelimesinin ticari hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ribh kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir ayette “kâr” anlamında geçmektedir. Bu kelimenin zikredildiği ayette hidayeti verip sapıklığı satın alan kimselerin yaptıkları bu alışverişin kâr sağlamadığı ve onları doğru yola ulaştırmadığı ifade edilmiştir.¹³⁶ Burada hidayet yerine dalaleti tercih eden kimselerin zarara uğradıkları ve kâr etmedikleri ifade edilmiştir.¹³⁷ Burada *ribh* kelimesi ile zarara uğramak belirtilmiştir.¹³⁸ Görüldüğü gibi *ribh* kavramı ayette soyut olan ahiret hayatını anlatmak için kullanılmıştır. Böylece ölümden sonraki yaşam muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de doğru yol yerine dalaleti tercih edenlerin kâr etmeyip aksine zarar eden bir ticaret yaparak hem dünyalarını hem de ahiretlerini kaybettikleri belirtilmiştir. Böylece Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan *ribh* kelimesi zikredilerek muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in öğütlerini benimsemesi kolaylaşmıştır.

¹³³ Halîl b. Ahmed, “rbh”, 2/87; Râgıb el-İsfahânî, “rbh”, 1/246; İbn Manzûr, “rbh”, 2/442.

¹³⁴ Halîl b. Ahmed, “rbh”, 2/87; İbn Manzûr, “rbh”, 2/442.

¹³⁵ Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş’as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdi’l-Hamîd (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye), “Buyû’”, 34 (No. 3504).

¹³⁶ el-Bakara 2/16.

¹³⁷ Güneş, *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur’ân’da Ticaret*, 43.

¹³⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/41-43; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/217.

2. AHİRET TİCARETİ İLE İLGİLİ KELİMELELER

Bu başlık altında hüsrân, kesb, adl, garar, işterâ fiili, fıdye semen, ticaret, karz, bey‘ ve rehin kelimeleri incelenmiştir.

2.1. Hüsrân (خسران)

Hüsrân (خسران) kelimesi zarar etmek ve kayba uğramak anlamlarındaki *hasera* (خسر) fiilinden türemiş olup sözlükte noksan, helak, yoldan sapma, ticarete zarar etmek ve sermayenin azalması anlamlarındadır.¹³⁹

Hüsrân kelimesi terim olarak dünya ve ahirette maddi ve manevi alanda zarar etmek¹⁴⁰ anlamında kullanılan ticari bir kavramdır. Arap dilinde fiil olarak *hasirat ticâretühü* (خسرت تجارتہ) “onun ticareti zarar etti” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁴¹ Böylece *hüsrân* kelimesinin ticari zarar anlamında ekonomik hayatta kullanıldığı görülmüştür.

Hüsrân kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de “ahiret ticaretinde zarar etmek” anlamında kullanıldığı da görülmektedir.¹⁴² Ticari zarar demek olan *hüsrân* kelimesi Asr suresinde de zikredilip insanın ahiretteki sonunu yani azap çekmesi ya da nimetlendirilmesi anlamını ifade etmiştir. Bu surede zaman üzerine yemin edilip onun önemine dikkat çekilmiştir. Zamanı iyi kullanmayanların hüsranda olduğu belirtilmiştir. Burada *hüsrân* kelimesi ile ahiret azabı kastedilmiştir. Surenin son ayetinde insanın bu ziyandan iman ederek, salih amel işleyerek, hakkı ve sabrı tavsiye ederek kurtulabileceği ifade edilmiştir.¹⁴³ Böylece ticarî hayatta kullanılan *hüsrân* kelimesi ile dünyada günah işleyenlerin ahirette zarara uğrayacağı anlatılmıştır.

Yine *hüsrân* kelimesi zikredildiği bir ayette şeytanın insanlara Allah’ın istemediği işler yapmalarını emrederek saptıracağını belirttiği ve şeytanın söylediklerini yapanların onu dost edinip zarara uğradıkları ifade edilmiştir.¹⁴⁴ Bu ayette şeytana uyup Allah’ın (c.c.) dostluğunu kaybetmek anlamındadır.¹⁴⁵ Bu ayette şeytanın insanları doğru yoldan saptıracağı, hayatın uzun olduğu ve tövbe için çok vakit olduğuna dair kuruntular vereceğini, şeytanın

¹³⁹ Halil b. Ahmed, “hsr”, 1/407; Cevherî, “hsr”, 2/645; Râgıb el-İsfahânî, “hsr”, 1/195.

¹⁴⁰ Mustafa Sinanoğlu, “Hüsrân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/35-36.

¹⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, “hsr”, 1/195.

¹⁴² Güneş, *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur’ân’da Ticaret*, 54.

¹⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 30/531; Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3789.

¹⁴⁴ en-Nisâ 4/119.

¹⁴⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 11/50.

emirlerini yerine getirenlerin de zararda olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁶ Burada “Hayvanların kulaklarını yaracaklar” şeklinde tercüme edilen yerde Arapların putlara adamak için hayvanların ya da beş batın doğuran devenin kulağını kesip ondan yararlanmamalarına vurgu yapılmıştır. Bu şekilde hem hayvanları sıkıntıya sokup noksanlaştırıyorlar hem de Allah (c.c.)’ın kendilerine helal kıldığını şeytanın emriyle haram kılıyorlardı.¹⁴⁷ Ayetin devamındaki “Allah’ın yarattığını değiştirecekler” kısmı ile kastedilen yüzünü ve suretini değiştirmek, dövme yaptırmak, peruk taktırmak, dişleri inceltmek, kadının erkeğe ve erkeğin kadına benzemeye çalışmasıdır.¹⁴⁸ Bu sayılanları yapıp Allah (c.c.)’ın emrettiklerine ve O’na itaate karşılık verilecek mükâfata rağmen şeytanın davet ettiği yolu tercih etmek şeytanı dost edinmektir.¹⁴⁹ Böyle kimseler cennetten bir mekan ile cehennemden bir mekanı değiştirip zarara uğramıştır.¹⁵⁰ Görüldüğü gibi zarar etmek anlamındaki *hüsrân* kelimesi ile dünyada şeytana uyan kimselerin ahirette verilecek nimetleri kaybedeceği anlatılmıştır. Bu da dünyada ticaret yapıp zarar eden kimseye benzetilmiştir.

Son olarak *hüsrân* kelimesinin geçtiği başka bir ayette ise başına kendisini mutlu eden bir olay geldiğinde iman eden, kötü bir durumla karşılaştığında ise isyan edip küfre dönen kimselerin hem dünyayı hem de ahireti kayberek zarar ettikleri ifade edilmiştir.¹⁵¹ Bu ayette kişinin başına sağlık ve zenginlik konusunda iyi bir şey gelirse mutlu olup bu dünyevî durumdan dolayı dinde sebat edeceği; ancak aksine kendisine, ailesine ya da malına bir kötülük isabet ederse dinden döneceği belirtilmiştir.¹⁵² Böyle kimseler dinden döndüğünde dünyada ameli boşa giderek ve ganimeti, saygınlığını, malını kaybederek; ahirette ise azap çekerek ve ebedî mükâfatı elinden geçirerek zarar etmiştir.¹⁵³ Görüldüğü gibi soyut bir konu olan ahiret hayatı ticarete zarar etmek anlamındaki *hüsrân* kelimesi ile somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak *hüsrân* kelimesi ile Kur’ân-ı Kerîm’de insanların dünyada işledikleri ameller sonucunda ahirette zarara uğradıklarından bahsedilmiştir. Allah’a (c.c.) tam olarak iman etmeyenlerin ticarete zarar edildiği gibi zarar ettiklerini, hem dünya nimetlerini hem de ahiret ebedî nimetlerini kaybettikleri anlatılmıştır. Böylece ahiret hayatı muhatapların

¹⁴⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 7/135; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 2/234.

¹⁴⁷ Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 2/98; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘ulûmî’l-Kitâb*, 7/24-27.

¹⁴⁸ Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 2/98; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘ulûmî’l-Kitâb*, 7/24-27; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 2/234.

¹⁴⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 11/50.

¹⁵⁰ Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 2/98.

¹⁵¹ el-Hacc 22/11.

¹⁵² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 23/14; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 6/97; Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2270.

¹⁵³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 9/351; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 23/15; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 4/66; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 14/331; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 6/97.

zihninde canlandırılmıştır. Bu şekilde Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan *hüsrân* kelimesi zikredilerek muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

2.2. Kesb (كسب)

Kesb (كسب) kelimesi kazanmak ve elde etmek anlamına gelen *kesebe* (كسب) fiilinden türemiş olup sözlükte rızık istemek, dilemek, isabet etmek, kâr, kazanç manasındadır.¹⁵⁴

Kesb kelimesi terim olarak ise kişinin dinî, ahlakî ve iktisadî alandaki her türlü kazancı¹⁵⁵ anlamında ticari bir kavramdır. Nitekim hadislerde de bu manada kullanımlar mevcuttur. Örneğin *مَا كَسَبَ الرَّجُلُ كَسْبًا أَطْيَبَ مِنْ عَمَلٍ يَدِهِ، وَمَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى نَفْسِهِ وَأَهْلِهِ وَوَلَدِهِ وَخَائِمِهِ، فَهُوَ صَدَقَةٌ* “Kişi kendi el emeğinden daha helal bir kazanç kazanmamıştır. Kişinin kendisine, ailesine, çocuğuna ve hizmetçisine harcadığı da kendisi için bir sadakadır.”¹⁵⁶ hadis-i şerifinde *kesb* kelimesi “çalışarak kazanmak” anlamında kullanılmıştır. Böylece bu kelimenin ticari faaliyetlerde kullanıldığı görülmüştür.

Kesb kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ahiret ticareti anlamında da kullanılmıştır. Örneğin *kesb* kelimesinin geçtiği Bakara suresindeki ayette kutsal kitaplarının içindekileri yeniden yazıp bunları az bir karşılığa satanların kazandıklarından ötürü ahiretteki durumları anlatılmıştır.¹⁵⁷ Bu ayette Yahudi bilginlerinin kendi elleriyle kitap yazıp dinî hükümler koyarak bunları insanlara az bir bedel karşılığında sattıklarından bahsedilmiştir. Onlar bu kötü amellerinden yani kazandıklarından dolayı ahirette azap çekeceklerdir. Çünkü kendi yalan yanlış sözlerini ve yorumlarını Allah'ın (c.c.) kelamı gibi gösterip gerçeği saptırarak insanları kandırmışlardır.¹⁵⁸ Böylece ticarî bir kavram olan *kesb* kelimesi ile ahiret hayatı somut bir şekilde anlatılmıştır.

Kesb kelimesinin geçtiği bir ayette insanların dünyada kazandıklarından yani yaptıkları işlerden dolayı bir nasipleri olduğu ve Allah'ın (c.c.) hesabı hızlı bir şekilde gördüğü ifade edilmiştir.¹⁵⁹ Bu ayette insanların dünyada salih amel işleyerek kazandıklarının

¹⁵⁴ Halîl b. Ahmed, “ksb”, 4/27; Ezherî, “ksb”, 10/79-80; İbn Fâris, “ksb”, 5/179; Cevherî, “ksb”, 1/212-213; Fîrûzâbâdî, “ksb”, 130-131; İbn Manzûr, “ksb”, 1/716-717; Zebîdî, “ksb”, 4/144-147.

¹⁵⁵ Mustafa Çağrırcı, “Kesb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/302.

¹⁵⁶ İbn Mâce, “Ticaret”, 1 (No. 2138).

¹⁵⁷ el-Bakara 2/79.

¹⁵⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/328-329; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 120.

¹⁵⁹ el-Bakara 2/202.

aynı cinsten karşılığını hatta daha fazlasını ahirette alacakları ifade edilmiştir.¹⁶⁰ Burada da ticarete kullanılan *kesb* kelimesi ile dünyada iyilik yapıp kazananlar anlatılmıştır. Böylece ahiret hayatında kazanmak somut bir şekilde anlatılmıştır.

Yine *kesb* kelimesinin zikredildiği başka bir ayette ise kötülük kazanan yani yapan ve bu günahın kendini kuşattığı kişilerin ebedî cehennemlik olduğu ifade edilmiştir.¹⁶¹ Burada kötülük kazananların yani kötülük yapanların, günaha boğulmuş olanların, günahın kalbini kuşattığı kişilerin kısacası kötülüğü alışkanlık haline getirip bunları helal sayanların ebedî olarak cehennemde kalacakları belirtilmiştir.¹⁶² Böylece ayette ticarî bir kavram olan *kesb* kelimesi zikredilerek soyut olan ahiret hayatı somutlaştırılmıştır.

Kazanmak anlamındaki *kesb* kelimesinin geçtiği ayetlerde Allah'ın (c.c.) kullarının dünyada işlediklerinin karşılığını ahirette alacakları anlatılmıştır. Bu ayetlerde dünyada iyi veya kötü amel işlemek kesebe fiili ile ifade edilmiştir. İnsanların bu ameller ile ahirette sevap ya da günah kazandıkları ve hesabını verecekleri belirtilmiştir. Böylece dünyada kazanıp ahirette karşılığını almak şeklinde bir ahiret ticaretinden bahsedilmiştir. Bu ticaret anlatılırken de ticarî bir kavram olan *kesb* kelimesi kullanılmıştır. Bunun faydası da Arapların temel geçim kaynağı olan ticaret ile ilgili bir kavram kullanılarak muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in öğütlerini benimsemesi sağlamaktır.

2.3. Adl (عدل)

Adl (عدل) kelimesi doğru olmak, doğru davranmak, eşitlemek, hak ile hüküm vermek, fide, benzer, denk, adalet, kıymet/değer/fiyat, şirk anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca hükmünü yerine getiren, adaletli manasında Allah (c.c.)'ın güzel isimlerinden biridir.¹⁶³

Adl kelimesi kıymet/değer/fiyat¹⁶⁴ ve tartı¹⁶⁵ anlamları ile ticari hayatta kullanılan bir kavramdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de birinci anlamda kullanım vardır. Örneğin Mâide suresinde ihramlı iken kasten av hayvanı öldürmenin cezası olarak öldürdüğü ile aynı değerde

¹⁶⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/413-414; Beydâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, 1/132; Ebû Hayyan, *el-Bahrü'l-muhîr*, 2/114; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/209-210.

¹⁶¹ el-Bakara 2/81.

¹⁶² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 1/471-472; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/122; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/339; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 121.

¹⁶³ Halîl b. Ahmed, "adl", 3/110-111; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, thk. Remzi Münîr Ba'albekî (Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1987), "dal", 2/663; Ebü'l-Kâsım Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîr fi'l-luğa*, thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn (Bağdat: Matbaatü'l-Maârif, 1975), "adl", 2/15-16; Cevherî, "adl", 5/1760-1762; Zemahşerî, "adl", 1/637-638; Fîrûzâbâdî, "adele", 1030; Dâmegânî, *Qâmusu'l-Kur'ân*, thk. Abdülazîz Seyyidü'l-Ehl (Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-Melâyîn, 1983), "adl", 317-318; İbn Manzûr, "adl", 11/430-437; Bekir Topaloğlu, "Adl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/387.

¹⁶⁴ Dâmegânî, "adl", 317-318.

¹⁶⁵ İbn Düreyd, "dal", 2/663.

bir kurbanlık hayvan, ihtiyaç sahiplerini yedirerek kefareti ödemek ya da bunun dengi oruç tutmak olduğu, Allah'ın (c.c.) önceden yapılanları affettiği, fakat bundan sonra yapılırsa intikamını alacağı ifade edilmiştir.¹⁶⁶ Bu ayette *adl* kelimesi ile ihramlı iken av hayvanı öldüren kimsenin o hayvan ile aynı değerde yani aynı fiyatta bir hayvan kurban etmesi gerektiği belirtilmiştir. Yani *adl* kelimesi bu ayette kıymet/değer/fiyat anlamında kullanılmıştır. Böylece *adl* kelimesinin ekonomi ile ilgili kullanıldığı görülmüştür.

Adl kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "fidye" anlamında kullanılmıştır.¹⁶⁷ Örneğin *adl* kelimesinin bir ayette kıyamet günü hiç kimsenin birbirine yardım edemeyeceğinden, birini kurtarmak için fidye veremeyeceğinden ve hiç kimseye şefaati ve yardım edilmeyeceğinden bahsedilmiştir.¹⁶⁸ O gün gelmeden bundan sakınmak mümkündür. Dünyada iken insanların hidayet üzere olup günahlardan kaçınması gerekmektedir. Ahiret günü geldikten sonra günahkârlar için bu günden korunmak imkansızdır. Ayette geçen şefaati kelimesi günah işleyen bir kimsenin affedilmesi veya yüksek derecelere ulaşması için Allah (c.c.) nezdinde mertebesi yüksek olan birinin O'na dua etmesi, dilekte bulunması anlamına gelmektedir. Bu ayette kendilerine şefaati edilmeyecek kişiler özellikle küfürde ısrar edenlerdir. Çünkü İsrailoğulları peygamberlerinin kendilerine şefaati edeceğine güvenerek İslâm'ı kabul etmemişlerdir. Ama günahkâr kullara peygamberler ve Allah (c.c.) katında yüksek mertebelere sahip kişiler tarafından Allah (c.c.)'ın izniyle şefaati edileceği başka ayetlerde ifade edilmiştir.¹⁶⁹ Görüldüğü gibi ticarî anlamı olan *adl* kelimesi ile soyut olan ahiret hayatı ile ilgili bir durum somutlaştırılarak muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Sonuç olarak *adl* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de kıyamet günü fidye verip bir kimsenin başka bir kimseyi fidye verip kurtaramaması anlamında ahiret ticareti bağlamında kullanılmıştır. Burada da fidye anlamda zikredildiği yer üzerinde durulmuştur. Ticarî hayatta kullanılan *adl* kelimesi ile ahirette zor duruma düşen kimsenin dünyadaki gibi fidye verip kurtarılamayacağı anlatılmıştır. Böylece Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan bir kelime ayetlerde zikredilerek muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

¹⁶⁶ el-Mâide 5/95.

¹⁶⁷ Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*, 2/79.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/48.

¹⁶⁹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/301-302; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 94-95.

2.4. Garar (غرر)

Garar kelimesi tehlike ve risk anlamlarına gelen *garara* (غرر) kökünden türemiş olup kaçak kölenin ya da havadaki kuşun satılması gibi olup olmadığı bilinmeyen bir mal ile alışveriş yapılmasıdır.¹⁷⁰

Akdin haksız kazanca yol açacak şekilde kapalı olmasını ifade eden¹⁷¹ *garar* kelimesi ticarî hayatta kullanılan bir kelimedir. Bunun hadislerde kullanımları mevcuttur. Örneğin İbn Abbas'tan yapılan bir rivayette *garar* kelimesi şu şekilde geçmiştir: نهى رسول الله صل الله عليه و سلم عن بيع الغرر “Hz. Peygamber (s.a.v.) *garar* satımını yasakladı.”¹⁷² Burada da görüldüğü gibi *garar* kelimesi ticarî hayatta kullanılan bir kavramdır.

Garar kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “aldatma” anlamında garr, “aldanma” manasında gurûr ve “çok aldatan” anlamında garûr şeklinde zikredilmiştir.¹⁷³ Örneğin *garar* kelimesinin geçtiği Fâtır suresinde Allah’ın vaadinin gerçek olduğu, dünya hayatının aldatmasından sakınılması ve şeytanın Allah hakkında insanları aldatacağı belirtilmiştir.¹⁷⁴ Burada dünya hayatının aldaticılığı üzerinde durulmuştur. İnsanların dünya hayatındaki faydalara aldanıp ahiret hayatını istemeyi ve bunun için çabalamayı unutmaması, dünya için ahiretini feda etmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayetin sonunda da şeytanın insanı Allah hakkında aldatacağı bağışlanmaya güvenip kullara günah işlemekte ısrar etmelerini söyleyeceği anlatılmıştır.¹⁷⁵ Böylece ticarî hayatta kullanılan bir kavram olan *garar* kelimesi ayetlerde zikredilerek insanların ahiret hayatını daha iyi kavramaları sağlanmıştır.

Sonuç olarak *garar* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de aldanma, aldatma, şeytanın insanları aldatması anlamlarında kullanılmıştır. Ticarî hayatta kullanılan *garar* kelimesi ile insanların dünya hayatına aldanıp ahiretlerini mahfetmemeleri ve şeytana aldanmamaları anlatılmıştır. Böylece Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan bir kelime ayetlerde zikredilerek muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

¹⁷⁰ İbn Fâris, “gr”, 4/381; İbrahim Kâfi Dönmez, “Garar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/366.

¹⁷¹ Dönmez, “Garar”, 13/366.

¹⁷² İbn Mâce, “Ticaret”, 23 (No. 2195).

¹⁷³ Dönmez, “Garar”, 13/366.

¹⁷⁴ Fâtır 35/5.

¹⁷⁵ Beydâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’l-te’vîl*, 4/254; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/374.

2.5. İşterâ Fiili (اشترى)

İşterâ fiili mastarı *şirâ'* (شراء), *şiran* (شرى) olan ve satın almak anlamına gelen *şerâ* (شرى) kökünden türemiş olup satmak ve satın almak anlamlarına sahiptir.¹⁷⁶

İşterâ fiili Arapça'da ticaret ile ilgili durumlarda kullanılmıştır. Örneğin Hz. Aişe'den (r.anhâ.) yapılan bir rivayette *işterâ* fiili şu şekilde zikredilmiştir: اشترى رسول الله صلى الله عليه و سلم من يهودي طعاما بنسيئة، ورهنه درعه “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yahudiden borçla yiyecek satın aldı ve zırhını rehin olarak bıraktı.”¹⁷⁷ Burada da görüldüğü üzere *işterâ fiili* alışveriş yaparken kullanılan bir fiilidir.

Ekonomik hayatta kullanılan bir fiil olan *işterâ* geçtiği ayetlerde genellikle mecazi anlamda ahiret ticareti bağlamında zikredilmiştir.¹⁷⁸ Örneğin Bakara suresinde ahireti verip dünyayı satın alan kimselerden azabın hafifletilmeyeceği ve onlara yardım edilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁷⁹ Bu ayette *işterâ fiili* “tercih etmek” anlamındadır.¹⁸⁰ Bu ayette İsrailoğulları ve onlara benzeyenler anlatılmıştır. Böyle kimseler ahireti verip dünyayı almışlardır. Dünyadaki üç beş günlük rahatlarını tercih edip ebedi hayatlarının sonunu hazırlamışlardır. Bunu yapanlar dünyada Allah'ın (c.c.) kitabını bozmak, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) suikast düzenlemek kadar ileri gidebilen, her türlü kötülüğü yapabilecek ve Allah (c.c.) korkusu olmayan insanlardır. Bundan dolayı ayette sonsuz azap çekecekleri ve kendilerine yardım edilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁸¹ Böylece ayette ahireti verip dünyayı almak şeklinde yaptıkları iş, *işterâ* fiili ile bir ticarete benzetilerek olay muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

İşterâ fiilinin zikredildiği bir ayette hidayete karşılık sapıklığı tercih edenlerin yaptıkları bu alışverişin kâr etmediği ve doğru yolu bulamadıkları belirtilmiştir.¹⁸² Bu ayette *işterâ fiili* ile “tercih etmek” kastedilmiş olup¹⁸³ küfrü imana tercih etmek anlamındadır.¹⁸⁴ Hidayeti verip dalaleti satın alan kimselerin kâr sağlamayan bir ticaret yaptıkları zikredilmiştir.¹⁸⁵ Bu ayette Yahudilerden bahsedilmiştir. Çünkü onlar Hz. Muhammed (s.a.v.) gelmeden önce Tevrat'ta onun sıfatlarını bulup iman etmişlerdir. Ancak Hz. İshak'ın (a.s.) çocuklarından değil de Hz. İsmail'in (a.s.) soyundan gönderildiğini öğrenince kıskanarak

¹⁷⁶ Cevherî, “şry”, 6/2391; Râgıb el-İsfahânî, “şry”, 1/343.

¹⁷⁷ Buhârî, “Buyû”, 33 (No. 2096).

¹⁷⁸ Güneş, *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'an'da Ticaret*, 35.

¹⁷⁹ el-Bakara 2/86.

¹⁸⁰ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/92; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/126.

¹⁸¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/335-336.

¹⁸² el-Bakara 2/16.

¹⁸³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an*, 1/41-43; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*, 1/318-319.

¹⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'an*, 1/318-319.

¹⁸⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/217.

inkar etmişlerdir. Böylece hidayete karşılık dalaleti satın almışlardır. Hidayeti yani Hz. Peygamber'e (s.a.v.) iman etmeyi satıp kötü bir ticaret yapmışlardır.¹⁸⁶ Görüldüğü gibi *işterâ* fiilinin zikredildiği Bakara suresinin 16. ayetinde hidayet yerine dalaleti tercih etmek ile ticaret arasında bir ilişki kurularak soyut olay somutlaştırılmıştır.

İşterâ fiilinin zikredildiği başka bir ayette ise Allah'ın savaşta ölen ve öldüren inananlardan canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldığı, bunu Tevrat, İncil ve Kur'an'da vaat edildiği, verdiği sözü en iyi yerine getirenin Allah olduğu, bunun için müminlerin yaptıkları alışverişten dolayı sevinmeleri gerektiği ifade edilmiştir.¹⁸⁷ Burada Allah Teâlâ'nın (c.c.) O'nun yolunda savaşan müminlerin canlarını ve mallarını cenneti verip satın aldığı ve müminlerin kârlı bir ticaret yaptıkları ifade edilmiştir.¹⁸⁸ Görüldüğü gibi bu ayette alım satım yaparken kullanılan *işterâ* fiili zikredilip Allah'ın (c.c.) müminlerin canlarını ve mallarını satın alması bir çeşit alışverişe benzetilerek somutlaştırılmıştır.

İşterâ fiili ile Kur'an-ı Kerim'de insanların iyi olanı verip kötü olanı alarak kâr sağlamayan bir ticaret yaptıklarından ya da Allah (c.c.) ile kârlı bir alışveriş yaptıklarından bahsedilmiştir. Böylece dünyada yaptıkları işin ahirette onlara fayda vermeyeceği ticarî bir kavram ile anlatılarak somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde anlatılmak istenen Arap toplumunun ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan ticaret ile ilgili bir kavram zikredilerek Kur'an-ı Kerim'in öğütlerini benimsemesi kolaylaşmıştır.

2.6. Fidyе (فدية)

Fidyе (فدية) kelimesi feda etmek ve fidyе olarak vermek anlamlarındaki *fedâ* (فدى) kökünden türemiş olup satın almak, kurtarmak, Kâfir esiri kurtarmak için müslüman esiri bırakmak veya bir mal ile almak, bir bedel karşılığında kurtarmak, feda etmek, kefarete anlamlarında kullanıldığı sözlüklerde belirtilmiştir.¹⁸⁹ Terim olarak ise esaretten kurtulmak için veya yerine getirilmeyen yahut kusurlu olarak eda edilen bazı ibadetlerin telâfisi amacıyla ödenen bedel anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁰ *el-Fidâü* (الفداء), *el-fedâ* (الفدى), *el-fidyе* (الفدية) kelimeleri aynı manada kullanılmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁶ Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 1/91.

¹⁸⁷ et-Tevbe 9/111.

¹⁸⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16/204; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/409.

¹⁸⁹ Ezherî, "fdy", 14/199-201; Cevherî, "fdy", 6/2453; Cürçânî, "el-fidyе", 172; Râgıb el-İsfahânî, "fdy", 2/484; İbn Manzûr, "fdy", 15/149-151; Zebîdî, "fdy", 39/220-225; Tehânevî, "el-fidyе", 2/221.

¹⁹⁰ Salim Ögüt, "Fidyе", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/55-57.

¹⁹¹ Cevherî, "fdy", 6/2453; İbn Manzûr, "fdy", 15/149-151.

Fidye kelimesi “satın almak” anlamında kullanılan ticari bir kavramdır. Nitekim bu manada kullanımı Kur’ân-ı Kerîm’de de mevcuttur. Örneğin Ra’d suresinde Allah’ın emirlerine uyanlar için en güzel mükâfatın olduğu, uymayanların ise azaptan kurtulmak için her türlü fidyeyi vereceği, ancak onlar için kötü bir hesap olduğu ve cehenneme gidecekleri ifade edilmiştir.¹⁹² Bu ayette *fidye* kelimesi ile “insanın kendini kurtarmak için verdiği mal” anlamı kastedilmiştir. Burada bir alım satım söz konusudur. Görüldüğü gibi *fidye* kelimesi ekonomik konularda kullanılmıştır.

Fidye kelimesi ayetlerde ahiret ticareti bağlamında zikredilmiştir. Örneğin bir ayette orucun belirli günlerde olduğu, bu günlerde hasta veya seferî olduklarından dolayı oruç tutamayanların tutamadıkları gün sayısınca başka günlerde oruçlarını tamamlamaları, eğer sonra da tutamazlarsa bir yoksulu doyuracak kadar isterlerse daha fazla fidye vermeleri gerektiği ve oruç tutmanın daha hayırlı olduğu ifade edilmiştir.¹⁹³ Bu ayette *fidye* kelimesi “kefare” anlamında¹⁹⁴ olup sayılı günlerden maksat Ramazan ayıdır. Allah Teâlâ (c.c.) insanın sağlığını bozmayacak ve gücü yetecek şekilde Ramazan orucunu farz kılmıştır. Araplar daha önce bu şekilde bir ay oruç tutmadıklarından dolayı müminlerin psikolojik olarak alışmaları için mazereti olanların ne yapacakları, tutamadıkları oruçları nasıl telafi edecekleri ayette açıklanmıştır. Hasta iyileşince ve yolcu memleketine dönünce tutamadıkları gün kadar Ramazan ayından sonra başka günlerde tutarak kaza etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Oruç tutamayacak kadar hasta ve yaşlı olanların ise tutamadıkları oruç yerine yoksullara fidye vermesi gerektiği ifade edilmiştir. *Fidye* yoksulun bir günlük yiyeceğidir. Bu miktar en alt sınır olarak tespit edilmiştir. Ama ayette fazlasını vermenin kişi için daha hayırlı olduğu belirtilmiştir. Ayetin sonunda ise hastalık, yolculuk ve güç yetirememek gibi engellerin bulunmaması durumunda orucun terk edilmemesi, oruç tutmanın kişi için daha hayırlı olduğu tavsiye edilmiştir.¹⁹⁵ Görüldüğü gibi *fidye* kelimesi bir ibadet yerine getirilemediğinde ödenen bedel anlamında kullanılarak dünyada yapılan alışverişe benzetilip kefare konusu muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Fidye kelimesinin ahiret ticareti bağlamında geçtiği başka bir ayette ise kıyamet günü hiç kimseden fidye alınmayacağı ve gidecekleri yerin ateş yani cehennem olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁶ Bu ayette *fidye* kavramı kıyamet gününde iman ve tövbenin kabul

¹⁹² er-Ra’d 13/18.

¹⁹³ el-Bakara 2/184.

¹⁹⁴ Râgıb el-İsfahânî, “fdy”, 2/484; Zebîdî, “fdy”, 39/220-225.

¹⁹⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/519-529; Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 253-257.

¹⁹⁶ el-Hadîd 57/15.

edilmeyeceği¹⁹⁷ ya da dünyada olan durumun tersine hiç kimsenin mal verip kurtulamayacağı¹⁹⁸ anlamlarındadır. Çünkü dünyada insanlar fidye verip belayı defederler, ama açıkça inkar eden kafirlerin ve gizli inkar eden münafıkların ahirette fidye vererek azaptan kurtulamayacakları bu ayette ifade edilmiştir.¹⁹⁹ Burada tövbe bir fidye olarak kabul edilip onu vererek kurtulmak amaçlanmıştır.²⁰⁰ Yani ticarî hayatta kullanılan *fidye* kelimesi ile tövbe kastedilerek soyut olan ahiret hayatında mal verip kurtulmak konusu somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de *fidye* kelimesi ile Ramazan ayında mazereti olmayanların oruç tutmasının daha hayırlı olduğu, hasta olanların iyileştiklerinde, yolcu olanların ise ikamet ettiklerinde tutamadıkları oruçları kaza etmeleri emredilmiştir. Oruca güç yetiremeyenlerin ise bir yoksulu bir gün doyuracak kadar fidye vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Eğer isterlerse bu miktarın fazlasını verebilecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca ahirette hiç kimsenin tövbe etme imkanı bulamayacağı, azaptan kurtulamayacağı *fidye* kelimesi ile ifade edilerek kıyamet günü yaşanacak olay muhatapların zihninde canlandırılmıştır. Böylece Arapların ekonomik hayatında önemli bir yeri olan ticaret ile ilgili bir kelime zikredilerek muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

2.7. Semen (ثمن)

Semen (ثمن) bedel, ivaz, fiyat, satış bedeli, para gibi asılda ticari bir mal, kıymet, Araplara göre zimmette bir borç, sekizden bir parça anlamlarında kullanılmıştır. *Semen* (ثمن) ve *semîn* (ثمين) aynı anlama gelmektedir.²⁰¹

Semen kelimesi sözlük anlamlarında görüldüğü gibi ticari hayatta kullanılan bir kavramdır. Hadislerde de bunun örneği görülmüştür. Mesela لعن النبي صلى الله عليه وسلم الواشمة، وأكل الربا وموكله، ونهى عن ثمن الكلب، وكسب البغي، ولعن المصورين “Hz. Peygamber dövme yapanı, yaptıranı, faiz yiyeni yedireni lanetledi. Köpeğin parasından ve fuhuş kazancından men etti. Resim yapanları lanetledi.”²⁰² hadis-i şerifinde *semen* kelimesi para anlamında

¹⁹⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 29/228; İbn Âdil, *el-Lübâb fi ‘ulûmi’l-Kitâb*, 18/476.

¹⁹⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 14/350; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 29/228; İbn Âdil, *el-Lübâb fi ‘ulûmi’l-Kitâb*, 18/476; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/427.

¹⁹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 14/350; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 29/228; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 5/187; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘aqlî’s-selîm*, 8/208; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/427.

²⁰⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 29/228.

²⁰¹ Ezherî, “smn”, 15/106-108; Fîrûzâbâdî, “es-semen”, 1184; Tehânevî, “es-semen”, 1/540-541.

²⁰² Buhârî, “Talâk”, 50 (No. 5347).

kullanılmıştır. Böylece *semen* kelimesinin ticari hayatta kullanılan bir kavram olduğu tespit edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de on bir yerde zikredilen²⁰³ “ثَمَنًا قَلِيلًا” ifadesindeki *semen* kavramı “rüşvet”, “idarecilik”²⁰⁴, “karşılık”²⁰⁵, “az bir dünya menfaati”, “para”, “mal”, “makam”, “dünya muradı”²⁰⁶ anlamlarına geldiği ifade edilmiştir. *Semen* kelimesinin geçtiği bir ayette Tevrat'ın da tasdik ettiği Kur'ân-ı Kerîm'e iman edilmesi, ayetlerin az bir karşılığa satılmaması ve Allah'tan sakınılması gerektiği ifade edilmiştir.²⁰⁷ Beydâvî (öl. 685/1286) bu ayeti açıklarken Medineli Yahudi bilginlerinin kendi kutsal kitapları Tevrat, Kur'an'ı tasdik ettiği halde halktan gelen hediyelerin kesilmemesi ve idarecilik vasıflarını kaybetmemek için hak dini inkar etmelerinden bahsetmiştir.²⁰⁸ Yani Yahudi alimleri Hz. Peygamber 'in (s.a.v.) emrini gizleyerek ve Tevrat'taki bu konuya işaret eden sözü tahrif ederek rüşvet almışlar, dünya malını imana tercih etmişlerdir.²⁰⁹ Bu ayet Yahudiler hakkında inmiş olmasına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'deki hükümleri kendi çıkarlarına uygun olarak değiştirmek isteyen herkese karşı bir uyarıdır.²¹⁰ Allah'ın (c.c.) ayetleri değiştirilerek çok ağır bir günah işlendiğinden elde edilen menfaat fazla da olsa “az bir karşılık” olarak ifade edilmiştir.²¹¹ Böylece ticari hayatta para anlamında kullanılan *semen* kelimesi ile Yahudilerin dünyalık karşılığında aldıkları az bir ücret ile dünyadaki ticaret arasında bir bağlantı kurularak ahiret hayatı somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak *semen* kelimesinin geçtiği ayetlerde dini ve Allah'ın (c.c.) kitabının hükümlerini değiştirmenin, bağlamından saptırmanın çok büyük bir günah olduğundan bahsedilmiştir. Bunun karşılığında elde edilen dünya malı fazla da olsa az bir karşılık olacağı belirtilmiştir. *Semen* kelimesi rüşvet, idarecilik, kişinin heva ve hevesleri vb. dünyalıklara benzetilmiştir. Allah (c.c.)'ın kitabını değiştirmek karşılığında elde edilen dünya metâi Arap toplumunun geçim kaynaklarından biri olan ticarete kullandıkları *semen* kelimesine benzetilerek muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajlarını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

²⁰³ Cengiz Güneş, “Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları”, *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 2/1 (Temmuz 2019), 110.

²⁰⁴ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/76; Ebû Hayyan, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ*, 2/526; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/123.

²⁰⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-gayb*, 3/44; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 238.

²⁰⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/488.

²⁰⁷ el-Bakara 2/41.

²⁰⁸ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/76.

²⁰⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-gayb*, 3/44.

²¹⁰ Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 88.

²¹¹ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1/488; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 238.

2.8. Ticaret (تجارة)

Ticaret kelimesi (تجارة) ticaret yapmak anlamındaki *tecera* (تجر) fiilinin mastarı olup kazanmak için isteyerek malı kullanmak, bir malı başka bir mal ile değiştirmek anlamlarındadır. Ayrıca *ticaret* kelimesi “ahiret ticareti” şeklinde mecaz anlamda da kullanılmıştır.²¹²

Ticaret kelimesi ekonomik hayatta kullanılan bir kavramdır. Bununla ilgili sözlüklerde kullanımlar mevcuttur. Ticaret yapmak anlamındaki *tecera* fiilinin farklı okunuşlarıyla anlamı da değişmiştir. Mesela, *tâcir* (تاجر), “şarap satıcısı”; *nâkatün tâciratiün* (ناقة تاجرة), “satılamayan deve”; *erdun metceratiün* (ارض متجرة), “ticaret yapılan yer” anlamındadır.²¹³ Ayrıca bu kelime hadislerde de alışveriş ile ilgili zikredilmiştir. Örneğin عن عائشة، قالت: لما أنزلت الآيات من سورة *Hz. Âişe (r.anhâ.) şöyle dedi: Faiz hakkındaki Bakara suresindeki ayetler indiğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) mescidden çıktı, insanlara bu ayetleri okudu. Sonra da içki ticaretini haram kıldı.*”²¹⁴ rivayetinde *ticaret* kelimesi içki alım satımı hakkında kullanılmıştır. Böylece *ticaret* kelimesinin ekonomik hayatta kullanıldığı görülmüştür.

Kur’ân-ı Kerîm’de sekiz yerde geçen *ticaret* kelimesinin ahiret ticareti anlamındaki kullanımına Saf suresindeki iman edenleri elem dolu bir azaptan kurtaracak olan ticareti haber veren ayet²¹⁵ örnek gösterilebilir. Bu ayette *ticaret* kelimesi ile cihad kastedilmiştir.²¹⁶ İbn Âdil (öl. VIII/XIV. yüzyıl) bu ayeti tefsir ederken ticarete kâr ve zarar olduğunu, dünyada salih amel işleyenlerin bol bol sevap kazanıp kâr edeceğini, ama bundan yüz çevirenlerin açık bir zarara uğrayacağını belirtmiştir. Ayette belirtilen durumun da böyle bir ticarete benzediğini ifade etmiştir.²¹⁷ Böylece Allah’a (c.c.) ve Resulüne iman edip salih amel işleyenler ve Allah (c.c.) yolunda cihad edenler ahirette kendilerini acı bir azaptan kurtaracak bir ticaret yapmışlardır.²¹⁸ Görüldüğü gibi ayette *ticaret* kelimesi ile insanların dünyada salih amel işleyip ahirette sevap kazanması şeklindeki ahiret ticareti anlatılmıştır.

Ticaret kelimesinin zikredildiği başka bir ayette ise Kur’ân okuyanlar, namaz kılanlar ve Allah yolunda gizli ve açık olarak mallarını harcayanların asla zarar etmeyecek bir ticaret

²¹² Zemahşerî, “tcr”, 1/91; Râgıb el-İsfahânî, “ticaret”, 1/94; Tehânevî, “et-ticare”, 1/381.

²¹³ Cevherî, “tcr”, 2/600.

²¹⁴ Buhârî, “Salât”, 72 (No. 459).

²¹⁵ es-Saf 61/10.

²¹⁶ İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘ulûmi’l-Kitâb*, 19/59.

²¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 29/317; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘ulûmi’l-Kitâb*, 19/59;.

²¹⁸ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/21-22.

yaptıkları ifade edilmiştir.²¹⁹ Bu ayette *ticaret* kelimesi “itaat ederek sevap kazanmak” anlamına sahiptir.²²⁰ Burada Kur’ân-ı Kerîm’i samimi bir şekilde okuyup namazı kılan ve kendilerine rızık olarak verilenlerden Allah (c.c.) yolunda harcayanların asla zarar etmeyecek ve batmayacak bir ticaret yapmış oldukları belirtilmiştir. Çünkü Allah (c.c.) onlara hem sevaplarını hem de daha fazlasını verecektir.²²¹ Görüldüğü gibi ekonomik hayatta kullanılan *ticaret* kelimesi ahiret hayatını anlatmak için zikredilmiştir.

Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de *ticaret* kelimesinin geçtiği ayetlerin bazılarında dünyada yapılan ticaretten bahsedilmiştir. Bazılarında ise müminin dünyada samimi bir şekilde iman ederek salih amel işleyip Allah (c.c.)’ın kitabını okuması ve kendisine rızık olarak verilen mallardan infak ederse sevap kazanacağı belirtilmiştir. Böylelikle kişi asla iflas etmeyecek bir ticaret yapmıştır. Ayetlerdeki *ticaret* kelimesi dünyada iyi işler yapıp sevap kazanarak kâr etmek anlamında kullanılarak dünyadaki ticarete benzetilmiştir. Allah (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de bu şekilde Arapların geçim kaynağı olan *ticaret* kelimesini zikrederek muhatapların ahiret hayatı gibi soyut bir konuyu daha iyi kavraması sağlanmıştır.

2.9. Karz (قرض)

Sözlükte kesmek, karşılık vermek, çaprazından dolaşıp gitmek anlamlarına gelen *karz* (قرض) kelimesi terim olarak bedelini geri vermek şartı ile maldan ödenen şey yani borç demektir.²²²

Karz kelimesi “ödünç olarak verilen para” anlamında ticari hayatta kullanılan bir kavramdır.²²³ Nitekim hadislerde bu manada kullanımları mevcuttur. Örneğin *كل قرض جر منفعة* “*Bir menfaat sağlayan her borç ribadır.*”²²⁴ hadis-i şerifinde *karz* kelimesi “alışverişte ödünç verilen şey” anlamında kullanılmıştır. Böylece *karz* kelimesinin ticari hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

²¹⁹ Fâtır 35/29.

²²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/155; Beydâvî, *Envârü’l-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 4/258; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm*, 7/151-152.

²²¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 26/22; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/386.

²²² Halîl b. Ahmed, “krz”, 3/376-377; Ezherî, “karz”, 8/339-343; Cevherî, “krz”, 3/1101-1102; Fîrûzâbâdî, “krz”, 652; Râgıb el-İsfahânî, “krz”, 2/518; İbn Manzûr, “krz”, 7/216-219; Zebîdî, “krz”, 19/13-21; H. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/520-525.

²²³ Cengiz Güneş, “Kur’ân’da Ticaretin Uhrevî Boyutu”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2019), 114.

²²⁴ Ebu Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dâhir et-Temîmî, *Bağyetü’l-bâhîs* (Medine: Merkezü Hidmeti’s-Seneti, 1992), 1/500.

Karz kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de "borç" anlamında kullanılarak ahiret ticareti bağlamında zikredilmiştir.²²⁵ Örneğin Bakara suresinde *karz* kelimesinin geçtiği bir ayette dünyada yararlı işler yaparak Allah'a güzel bir borç veren kişilere Allah'ın o borcu kat kat ödeyeceği, rızkı O'nun daraltıp genişlettiği ve sonunda herkesin Allah'a döndürüleceği ifade edilmiştir.²²⁶ Bu ayetteki *karz* kelimesi ile ikrâz yani borç vermek kastedilmiştir.²²⁷ Bu kelime güzel anlamındaki *hasen* ile vasıflanmıştır. Burada *karzen hasenen* ifadesi Allah (c.c.)'a ihlasla bağlılık, güzel bir nefis, malını Allah (c.c.) yolunda infak etmek, malını aileye harcamak, Allah (c.c.)'ı tesbih etmek, yüceltmek ve cihat anlamlarında kullanılmıştır. Bu şekilde güzel bir borç veren kişiye Allah (c.c.)'ın kat kat fazlasıyla bunu geri vereceği ifade edilmiştir. Ayetin devamında Allah (c.c.)'ın rızkı genişletip daraltacağı belirtilmiştir. İnsanlar zorlukta ve refahta ümitsizlik ya da azgınlık yapmadan salih amel işlemeye devam etmelidir. Allah (c.c.) yolunda infak ederek, bunu da yapamazsa Allah (c.c.)'ı tesbih ederek ve şükrederek Allah (c.c.)'a güzel bir borç vermelidir. Bunun karşılığını da ahirette alacaktır.²²⁸ Görüldüğü gibi ayette Allah (c.c.)'a amellerini borç verip karşılığını ahirette almak anlatılmıştır. Bu durum ticari hayatta kullanılan karşılığını sonradan almak üzere verilen şey anlamındaki *karz* kelimesi ile ifade edilerek ahiret hayatı ile ilgili olan bir konu somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm'de *karz* kelimesinin zikredildiği yerde insanın ihtiyaç sahibine yardım etmesi, malını Allah (c.c.) yolunda harcaması, buna da gücü yetmezse Allah (c.c.)'ı tesbih ve takdis etmesi emredilmiştir. Bu da *karzen hasenen* şeklinde Allah (c.c.)'a güzel bir borç vermek olarak ifade edilmiştir. Burada *karz* kelimesi mecaz anlamda kullanılarak Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete atıf yapılmıştır. Böylece muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in öğütlerini benimsemesi sağlanmıştır.

2.10. Bey'(بيع)

Bey' (بيع) kelimesi satmak anlamındaki *bâ'a* (باع) fiilinin mastarı olup fiyatı belirlenen ticari malı verip parayı alarak satmak ve parayı verip fiyatı belirlenen ticari malı satın almak, alışveriş ve ticaret anlamlarında kullanılmıştır. *İşterâ* (اشترى) ve *bâ'a* (باع) fiilleri aynı

²²⁵ Apaydın, "Karz", 24/520-525.

²²⁶ el-Bakara 2/245.

²²⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 6/181; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 4/223; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, 2/162.

²²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/470-471; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 1/149; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 4/223; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 1/238; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 2/417; Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî*, 2/162; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/134-135.

anlamdadır.²²⁹ *Beyyâ'ât* (بياعة), “ticarete satışında anlaşılan şeyler”; *ibtiyâ'* (اتباع), “satın almak”; *bey'at* (بيعة), “alışverişin îcabı üzerine anlaşma”; *bey'* (بيع), “satış üzerine gerçekleşen bir isim”; *bî'at* (بيعة), “Hristiyanların kilisesi” anlamında kullanılmıştır.²³⁰

Bey' kelimesi alışveriş anlamında ticari hayatta kullanılan bir kavramdır.²³¹ Bu anlamına dair kullanımları hadislerde de mevcuttur. Örneğin *لَا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ* “Birbirinizin yaptığı alışveriş üzerine alışveriş yapmayınız.”²³² hadis-i şerifinde bu anlamda kullanılmıştır. Böylece *bey'* kelimesinin ekonomik hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de altı yerde geçen *bey'* kelimesi “alışveriş” anlamında kullanılmıştır. *Bey'* kelimesinin bu anlamdaki kullanımına Kur'ân-ı Kerîm'de ilk geçtiği yer olan Bakara suresindeki ayet örnek gösterilebilir. Bu ayette içinde hiçbir alışveriş, dostluk ve şefaatin olmadığı gün gelmeden önce müminlerin dünyada Allah (c.c.)'ın verdiği rızıklardan infak etmesi ve kafirlerin zalim oldukları ifade edilmiştir.²³³ Çünkü kıyamet günü hiçbir alışveriş olmayacaktır. Burada *bey'* kelimesi “değiştirmek” anlamındadır.²³⁴ Ayrıca *Mefâtîhu'l-Gayb* ve *Kur'an Yolu* adlı tefsirlerde *bey'* kelimesinin “fidye vermek” anlamında olduğu da belirtilmiştir. Ayette ahiret gününde böyle bir fidyenin kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.²³⁵ Mümin kişi dünyada Allah'ın (c.c.) rızık olarak verdiği mallardan ihtiyaç sahiplerine infak ederek ahirette kendini kurtarmıştır. Kişi malını verip kendini alarak Allah (c.c.) ile alışveriş yapmıştır. Ama bu alışveriş kişi yaşadığı sürece yapılabildiğinden dolayı kıyamet günü bunun imkanı ve faydasının olmayacağı ayette belirtilmiştir.²³⁶ Burada insanın fidye verip azaptan kurtulması şeklinde bir alışverişten bahsedilmiştir. Alışveriş ticari hayatta kullanılan bir kelime olan *bey'* ile ifade edilmiştir. Böylece insanlar için soyut olan ahiret hesabı somutlaştırılmıştır.

Bey' kelimesinin ahiret ticareti bağlamında zikredildiği başka bir ayette ise Allah'ın savaşta ölen ve öldüren inananlardan canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın aldığı, bunu Tevrat, İncil ve Kur'ân'da vaat edildiği, verdiği sözü en iyi yerine getirenin Allah olduğu, bunun için müminlerin yaptıkları alışverişten dolayı sevinmeleri gerektiği ve bunun

²²⁹ Râgıb el-İsfahânî, “bya”, 1/86-87; Tehânevî, “el-bey”, 1/354-356; Ali Bardakoğlu, “Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 6/13-19.

²³⁰ Halil b. Ahmed, “bya”, 1/176.

²³¹ Güneş, *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'an'da Ticaret*, 35.

²³² İbn Mâce, “Ticaret”, 13 (No. 2171); İmam Nevevî, *Kırk Hadis Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013), 145.

²³³ el-Bakara 2/254.

²³⁴ Ebû Hayyan, *el-Bahrü'l-muhtâ*, 2/285.

²³⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6/221-224; Hayrettin Karaman, vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1856.

²³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/151; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6/221-224.

büyük bir başarı olduğu ifade edilmiştir.²³⁷ ayetinde mümin Allah yolunda savaşıp öldürüldüğünde ve malını da Allah yolunda harcadığında ahirette karşılık olarak cenneti alacağı belirtilmiştir. Bunun da bir alışveriş olduğu beyan edilmiştir.²³⁸ Böylece şehit olup cennete gitmek konusu ticarî bir kavram olan *bey*‘ kelimesi ile zikredilerek muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Sonuç olarak *bey*‘ kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de zikredildiği bazı ayetlerde kıyamet günü geldiğinde herkesin kendi derdine düşüp fidye vererek kurtulmak isteyeceği, fakat o gün hiçbir alışverişin gerçekleşmeyeceği anlatılmıştır. Dünyada hiçbir alışverişin kendisini Allah (c.c.)’a ibadetten alıkoymadığı kimselerin ahirette kurtuluşa ereceği belirtilmiştir. Alışveriş anlamındaki *bey*‘ kelimesi insanın ahirette azabtan kurtulmak için dünyada malını ihtiyaç sahiplerine harcayarak Allah (c.c.) ile bir alışveriş yapması anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de inananların savaşta şehit olup cennete gitmeleri, Allah’ın cenneti verip müminlerin canlarını ve mallarını satın alması şeklinde bir alışveriş olarak ifade edilmiştir. Böylece Allah Teâlâ (c.c.) Kur’ân-ı Kerîm’de Arapların temel geçim kaynağı ticarete kullanılan bir kavram olan *bey*‘ kelimesini zikrederek muhatapların dikkatini çekmiştir.

2.11. Rehin (رهن)

Rehin (رهن) kelimesi elde tutmak, hapsedmek, rehin olarak bırakmak anlamındaki *rehene* (رهن) fiilinden türemiş olup bir malın alacağa karşılık teminat olmasını sağlayan akid ve bu akde konu olan mal anlamında kullanılmıştır.²³⁹

Rehin kelimesi borca karşılık olarak bir malın alacaklı tarafından alıkonulması²⁴⁰ anlamında ticari hayatta kullanılan bir kavramdır. Bu anlamda hadislerde kullanımı mevcuttur. Örneğin *لَقَدْ رَهَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دِرْعَهُ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِالْمَدِينَةِ، فَأَخَذَ لِأَهْلِهِ مِنْهُ شَعِيرًا* “*Rasulullah (sav) zırhını Medine’de bir yahudiye rehin olarak bırakıp ailesi için ondan arpa almıştı.*”²⁴¹ rivayetinde bu anlamda kullanılmıştır. Böylece *rehin* kelimesinin ticari hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de üç yerde geçen *rehin* kelimesi “borç ilişkisinin teminat altına alınması” (el-Bakara 2/238) ve sözlük anlamında (el-Müddessir 74/38) kullanılmıştır.²⁴²

²³⁷ et-Tevbe 9/111.

²³⁸ Fahreddin er-Râzî, *Meḡâtilḡu’l-ḡayb*, 16/204; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4/409.

²³⁹ Hasan Hacak, Halit Çalış, “Rehin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/538.

²⁴⁰ Hacak, Çalış, “Rehin”, 34/538.

²⁴¹ İbn Mâce, “Rehin”, 1 (No. 2437).

²⁴² Hacak, Çalış, “Rehin”, 34/538.

Rehin kelimesinin zikredildiği bir ayette herkesin dünyada kazandığına yani yaptığı amellere karşılık bir rehin olduğu ifade edilmiştir.²⁴³ Bu ayette *rehin* kelimesi alacağa karşılık bir malın alıkonulması anlamına sahiptir.²⁴⁴ Burada sorumluluğun bireysel olduğu ve her insanın dünyada yaptığı işlere göre ahirette hesaba çekileceği ifade edilmiştir. Dünyada salih ameller işleyip Allah’a (c.c.) olan borcunu ödeyen kimsenin kendisini kurtaracağı belirtilmiştir.²⁴⁵ Görüldüğü gibi *rehin* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de soyut bir konu olan ahiret hesabını anlatmak için kullanılarak olay somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak *rehin* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de zikredildiği bazı ayetlerde her kulun dünyada yaptığı amellerin hesabını kendisinin vereceği, ahirette kurtuluşa ermek için dünyada salih ameller işlemesi gerektiği belirtilmiştir. Bu ayetlerde *rehin* kelimesi ile insan amelleri karşılığında rehin bırakılan mala benzetilmiştir. Böylece Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullanılan *rehin* kelimesi zikredilerek muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in öğütlerini benimsemesi kolaylaşmıştır.

3. AHİRETTEKİ HESAP ANLAMINDAKİ KELİMELELER

Bu başlık altında hisâb, metâ‘ ve tegâbün kelimeleri incelenmiştir.

3.1. Hisâb (حساب)

Hisâb (حساب) kelimesi mal, din, saygınlık, şerefli olmak, salih amel, saygın bir adam, bir kavmin saygınları, bir şeyin değeri anlamlarındaki *haseb* (حسب) kökünden türeyerek sayının kullanılması ve eşyayı saymak manalarında kullanılmıştır.²⁴⁶ Terim olarak ise insanların dünyada yaptıklarının hesabını vereceği ahiret aşamalarından biri anlamındadır.²⁴⁷

Araplar *hisâb* kelimesini İslâm’dan önce de sonra da ellerle ve parmaklarla hesap yaparken kullanmışlardır. Ellerini, parmaklarını ve parmak boğumlarını kullandıkları için bu hesap türüne *hisâbü’l-akd*, *hisâbü’l-ukûd*, *hisâbü’l-isbâ‘*, *hisâbü’l-yed* ve *el-hisâbü’l-hevâi* gibi çeşitli isimler verilmiştir. Müslüman halk hiçbir alete ihtiyaç duymadan, kolay ve kısa olarak hesap yapabildiklerinden ve gizliliği koruyabildiklerinden dolayı *hesab-ı hevâî*yi tercih

²⁴³ el-Müddessir 74/38.

²⁴⁴ Hacak, Çalış, “Rehin”, 34/538.

²⁴⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/427; Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 3602.

²⁴⁶ Halîl b. Ahmed, “hsb”, 1/314-315; Sâhib b. Abbâd, “hsb”, 3/214-215; Fîrûzâbâdî, “hsb”, 74; Râgıb el-İsfahânî, “hse”, 1/152-154.

²⁴⁷ Emrullah Yüksel, “Hesap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/240-242.

etmişlerdir. Sadece tacir ve müşteri arasındaki bu hesap türüne *hisâbü's-sûk ve't-tüccâr* adı da verilmiştir.²⁴⁸ *Hisâb* kelimesinin bu şekilde ticari hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Hisâb kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de ahiret hesabı anlamında da zikredilmiştir. Örneğin bir ayette Allah'ın hesabı çabuk gördüğü ifade edilmiştir.²⁴⁹ Burada hiç kimsenin çok fazla insan olduğundan dolayı kendi hesabına sıra gelmeyeceğini düşünmemesi, ne kadar çok olursa olsun Allah'ın (c.c.) göz açıp kapayıncaya kadar hesapları göreceği belirtilmiştir.²⁵⁰ Allah'ın (c.c) hesabı çabuk görmesi ile kastedilen intikamının çok hızlı olmasıdır. Yani hayır ya da şer ile karşılık vermek için gördüğü hesap çok hızlı olacaktır.²⁵¹ Bu ayette ticari hayatta kullanılan *hisâb* kelimesi dünyadaki hesap işleri anlamında değil de ahirette insanların dünyada yaptıklarının karşılığını görmesi anlamında kullanılmıştır. Böylece soyut olan ahiret hesabı konusu somutlaştırılmıştır.

Hisâb kelimesinin ahiret hesabı anlamında geçtiği Talâk suresinde Allah'a karşı gelen ve peygamberlerin söylediklerini yerine getirmeyenlerin çetin bir hesaba çekileceği ve görülmedik bir azaba çarptırılacağı ifade edilmiştir.²⁵² Bu ayetin nüzul sebebi önceki milletlerin Allah'a (c.c.) imanı ve peygamberlerine itaati terk edip büyükenek ve inat ederek inkara devam etmeleri sebebiyle başlarına gelenleri haber vermektir. Böylece Mekkeli kafirleri Hz. Peygamber'i (s.a.v.) inkar etmeye devam ederlerse önceki ümmetlerin başlarına gelenlerin onların da başına gelmesi ile korkutarak uyarmaktır.²⁵³ Buradaki “çetin hesap” ifadesi ile kastedilen ahirette hesabın ayrıntılı bir şekilde ve münakaşalı olarak yapılmasıdır.²⁵⁴ Bu ayette ticarî hayatta kullanılan *hisâb* kelimesi zikredilerek ahiret hesabı konusu insanların zihninde canlandırılmıştır.

Son olarak *hisâb* kelimesinin zikredildiği hesabın çok kolay bir şekilde görüleceğinin ifade edildiği ayette²⁵⁵ “kolay hesap” ifadesi ile hiç tartışılmayan kolay bir hesap olması kastedilmiştir.²⁵⁶ Yani kişiye amel defterinin verilip iyi ve kötü amellerinin gösterilmesi ve günahlarının bağışlanıp salih amellerinin mükafatının verilmesidir. Bu şekilde muamele

²⁴⁸ Muhammed Süveysî, “Hesap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/257.

²⁴⁹ er-Ra'd 13/41.

²⁵⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5/161.

²⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19/70.

²⁵² et-Talâk 65/8.

²⁵³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 15/241; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 30/38.

²⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/150; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/222; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 8/263.

²⁵⁵ el-İnşikâk 84/8.

²⁵⁶ Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/297; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 9/132; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/85.

edilen kişiden amellerini delillendirmesinin ya da mazeret sunmasının istenmeyeceği ve ona bunları neden yaptığının sorulmayacağı belirtilmiştir.²⁵⁷ Bu ayette ticarete kullanılan *hisâb* kelimesi zikredilerek ahirette amellerin hesaba çekilmesi konusu somutlaştırılmıştır.

Hisâb kelimesi ayetlerde pek çok anlamda kullanılmış olmakla beraber burada ahiret hesabı anlamında zikredildiği yerler üzerinde durulmuştur. Bu ayetlerde ticarî bir kavram olan *hisâb* kelimesi ahiret hayatının aşamalarından biri olan dünyada işlenen amellerin incelenmesini anlatmak için kullanılmıştır. Böylece Kur’ân-ı Kerîm’de ekonomik hayatta kullanılan *hisâb* kelimesi zikredilerek hem temel geçim kaynağı ticaret olan ilk muhatapların hem de sonraki dönemlerde ticaretle uğraşanların dikkati çekilmiştir. Bunun faydası ise ahirette dünyada işlenen amellerin hesabının verilmesi konusunun muhataplar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

3.2. Metâ‘ (متاع)

Metâ‘ (متاع), ticari mal, eşya, edat, dünyada az veya çok faydalanılan şeylerin hepsi, uzun bir süre yararlanmak, menfaat anlamlarına sahiptir.²⁵⁸ Terim olarak ise dünyada insanların yararlandığı nimet ve imkanları tabir etmek için kullanılmıştır.²⁵⁹

Metâ‘ kelimesi ticari mal anlamında ekonomik hayatta kullanılan bir kavramdır. Bu anlamda geçtiği hadisler de mevcuttur. Örneğin: *أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: أَتَذَرُونَ مَا الْمُفْلِسُ؟ قَالُوا: الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ، فَقَالَ: إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ، وَصِيَامٍ، وَزَكَاةٍ، وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا، وَقَذَفَ هَذَا، وَأَكَلَ مَالَ هَذَا، وَسَفَكَ دَمَ هَذَا، وَضَرَبَ هَذَا، فَيُعْطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أَخَذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ* “Hz. Peygamber (s.a.v.) *sahabeye sordu: Müflis kimdir biliyor musunuz? Onlar da şöyle cevap verdiler: Müflis parası ve malı olmayan kimsedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Gerçek müflis kıyamet günü namaz, oruç ve zekat ibadetlerini yapmış olarak gelir. Aynı zamanda şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş ve şunu dövmüştür. Bunun üzerine iyiliklerinin sevabı alınır şuna, buna verilir. Üzerindeki kul hakları bitmeden sevapları biterse hak sahiplerinin günahları da kendisine yüklenir. Sonra da cehenneme*

²⁵⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 31/107; İbn Âdil, *el-Lübâb fî ‘ulûmi’l-Kitâb*, 20/232.

²⁵⁸ Halil b. Ahmed, “mt‘a”, 4/116-117; Cevherî, “mt‘a”, 3/1282; Fîrûzâbâdî, “mt‘a”, 762; Râgıb el-İsfahânî, “mt‘a”, 2/595-596; Tehânevî, “el-meta”, 2/1435.

²⁵⁹ Mustafa Çağrı, “Metâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/398.

atılır.”²⁶⁰ hadis-i şerifinde *metâ* ‘ kelimesi “mal” anlamında kullanılmıştır. Böylece bu kelimenin ticari hayatta kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de *metâ* ‘ kelimesi “süre” (el-Bakara, 2/36), “kendisinden faydalanılan alet” (er-Ra’d, 13/17) ve “menfaat” (el-Vâkıa, 56/73) anlamlarında kullanılmıştır.²⁶¹ *Metâ* ‘ kelimesinin zikredildiği Âl-i İmrân suresindeki bir ayette kadınlar, oğullar, altın, gümüş, atlar, davarlar ve ekinlerin insana süslü gösterilen dünya hayatının geçimliği olduğu ve asıl varılacak yerin Allah katında olduğu belirtilmiştir.²⁶² Bu ayette *metâ* ‘ kelimesi kadınlar, oğullar, altın ve gümüş, atlar, hayvanlar ve ekinler insanların çok değer verdiği geçici dünya menfaatleri olduğu ifade edilmiştir. İbn Kesir (öl. 1373) bunların dünya hayatının parlaklığı ve ziyneti olduğunu belirtmiştir.²⁶³ Dünyada sürekli bunlarla meşgul olmayıp ahiretin de düşünülmesi vurgulanmıştır. Bu menfaatlerin dünyada sınırlı olduğu asıl arzulanması gereken şeyin Allah (c.c.) katında yüksek bir mevki kazanmak olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁶⁴ Burada *metâ* ‘ kelimesi gerçek anlamında kullanılmıştır.

Metâ ‘ kelimesinin zikredildiği Âl-i İmrân suresinde başka bir ayette ise her canlının ölümü tadacağı, kıyamet günü herkesin yaptıklarının karşılığını göreceği, cennete girenlerin kurtuluşa ereceği ve dünya hayatının aldatıcı bir *metâ* ‘ olduğu belirtilmiştir.²⁶⁵ Bu ayette dünya hayatının lezzetleri ve süsleri insanı aldatan bir sermaye olarak ifade edilmiştir.²⁶⁶ Görüldüğü gibi burada dünya hayatını aldatmak için ticaret yaparken kullanılan bir kelime zikredilmiştir.

Sonuç olarak *metâ* ‘ kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de geçim kaynağı, az bir yararlanma, eşya, mal ve mut’a anlamlarında kullanılmıştır. Bu kelime ile dünya hayatının faniliği, dünya ve ahiret arasında denge sağlanması gerektiği ve asıl menfaatlerin Allah (c.c.) katında olduğu belirtilmiştir. *Metâ* ‘ kelimesinin ticari mal anlamı dikkate alınarak bu kelime ile ticarete işaret edildiği belirlenmiştir.²⁶⁷ Böylece Arapların temel geçim kaynağı olan ticarete kullandıkları *metâ* ‘ kelimesi zikredilerek muhatapların ayetlerde verilen mesajları daha iyi kavraması sağlanmıştır.

²⁶⁰ Ebû’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-Sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî), “Birr”, 59.

²⁶¹ Askerî, *el-Vucûh ve’n-Nezâir*, 454.

²⁶² Âl-i İmrân 3/14.

²⁶³ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, 3/31.

²⁶⁴ Hayrettin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 509-512.

²⁶⁵ Âl-i İmrân 3/185.

²⁶⁶ Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 2/53; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/475-476.

²⁶⁷ Güneş, *Kavram ve Olgı Yönüyle Kur’ân’da Ticaret*, 46-47.

3.3. Tegâbün (تغابن)

Aldatmak anlamındaki *gabene* (غبن) fiilinden türeyen *tegâbün* (تغابن) kelimesi alışverişte veya görüşte birbirini aldatmak ya aldanmak anlamında kullanılmıştır.²⁶⁸

Tegâbün kelimesi ticarî hayatta alışverişte birbirini aldatmak anlamında kullanılan bir kavramdır.²⁶⁹ Örneğin alım satım esnasında bir aldatma söz konusu olduğunda *غبن الرجل في بيعه* “Adam alışverişinde aldatıldı” şeklinde ifade edilmiştir.²⁷⁰ Görüldüğü gibi *tegâbün* kelimesi ticarî hayatta kullanılan bir kavramdır.

Ticarî bir kavram olan *tegâbün* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de kişinin ahirette günahlarını görüp dünyada aldandığını kabul ettiği gün anlamında sadece bir ayette zikredilmiştir.²⁷¹ Bu kelimenin zikredildiği ayette kıyamet gününün düşünülmesi emredilip bu günde aldanışların ortaya çıkacağı, iman edip salih amel işleyenlerin ebedî kalacakları içleirnden ırmaklar akan cennetlerde ikamet edecekleri ve Allah’ın onların kötülüklerini örteceği ifade edilmiştir.²⁷² Bu ayette günahkârlar ahireti verip dünyayı, hidayeti verip dalaleti satın aldıkları için aldandıkları ifade edilmiştir.²⁷³ Burada “yevmü’t-tegâbün” ifadesi ile kimin aldatıp kimin aldandığı belli olacağı için kıyamet günü kastedilmiştir. *Tegâbün* kelimesi ile dünyada günah işleyip insanları aldatan kimselerin aslında zarar ettiği, ahirette asıl kendilerinin aldatıldığını görecekları belirtilmiştir.²⁷⁴ Böylece ticarî bir kavram olan *tegâbün* kelimesi ayette zikredilerek soyut olan ahiret hesabı konusu somutlaştırılmıştır.

Sonuç olarak Kur’ân-ı Kerîm’de *tegâbün* kelimesi ile dünyada Allah’ın emir ve yasaklarına uymayan ve O’na şirk koşan kafirlerin ahirette günahlarını gördüklerinde asıl dünyada aldatıldıklarını fark etmeleri anlatılmıştır. Böylece ticarî hayatta kullanılan bir kelime ayetlerde zikredilerek kıyamet günü ile ilgili bir sahne muhataplara açıklanmıştır. Bunun faydası ise Arapların temel geçim kaynağı olan ticaret ile ilgili bir kavram kullanılarak muhatapların Kur’ân-ı Kerîm’in mesajını kavramaları sağlanmıştır.

²⁶⁸ İbn Manzûr, “gbn”, 13/309-310; Bekir Topaloğlu, “Tegâbün Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 40/311-312.

²⁶⁹ Topaloğlu, “Tegâbün Sûresi”, 40/311-312.

²⁷⁰ İbn Fâris, “gbn”, 4/411.

²⁷¹ Feyizli, *Feyzü’l-Furkân Açıklamalı Kur’ân-ı Kerîm Meali*, 555.

²⁷² et-Tegâbün 64/9.

²⁷³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 30/24-25.

²⁷⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 30/24-25; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/89-91.

İKİNCİ BÖLÜM

TİCARÎ ANLAMI OLUP KUR'ÂN-I KERİM'DE SOYUT BAĞLAMDA KULLANILAN KAVRAMLARDA TESPİT EDİLEN SANATLAR

İkinci bölümde ticarî anlamı olup Kur'ân-ı Kerîm'de gerçek anlamının dışında kullanılan kelimelerin hangi dil sanatlarıyla zikredildiği üzerinde durulmuştur.

1. KİNAYE

Kinaye, bir sözü gerçek anlamına da gelebilecek şekilde, ancak gerçek anlamının dışında kullanmaktır.²⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de ticari hayatta kullanılan kelimelerle ahiret ile ilgili konular arasında kinaye yoluyla ilişki kurulan dört kavram görülmektedir. Bunların ilki *mîzan* kelimesinin zikredildiği *وَالْوِزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ* ayetleridir. *“O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar âyetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır.”*²⁷⁶ Âlûsî (öl. 1270/1854) ve Fahreddin er-Râzî buradaki *vezn* kelimesi ile hem amellerin tartılması hem de adalet ve Allah'ın hüküm vermesi anlamlarının kastedildiğini ifade etmişlerdir. İkinci anlamın belâgat sanatlarından kinaye yapılarak anlatıldığını belirtmişlerdir.²⁷⁷ A'râf suresinin 8-9. ayetlerinde Allah (c.c.)'ın ahiret günü terazi kurup amelleri tartacağı ve adaletle hüküm vereceği ifade edilmiştir. Terazide sevapları ağır basanlar cennete, günahları ağır basanlar cehenneme giderek yaptıklarının karşılığını alacakları belirtilmiştir. Burada *vezn* kelimesi ile hem gerçek anlamı olan tartmak, hem de mecazi anlamı olan adalet ve Allah'ın hüküm vermesi kastedilerek kinaye yapılmıştır. *Vezn* kelimesi meknî bih²⁷⁸, “adalet ve Allah'ın hüküm vermesi” meknî anhdır.²⁷⁹

Ticarî hayatta kullanılan diğer bir kavram olan *adl* kelimesinin geçtiği *وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ* ayetleridir. *“Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaata kabul*

²⁷⁵ el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga*, 241; Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 211.

²⁷⁶ el-A'râf 7/8-9.

²⁷⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14/28-30; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 8/82-85.

²⁷⁸ Mekkî bih: Kendisinde kinayenin meydana geldiği lafızdır.

²⁷⁹ Mekkî anhd: Kinayeli anlamdır.

olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez”²⁸⁰ ayetinde bu kelimenin belagat yönüne bakıldığında fidye anlamında kullanılan bu kelime ile alışverişi işaret edilmiştir. *Adl* kelimesi ile kıyamet gününden kinaye yapılmıştır. Burada *adl* meknî bih, “kıyamet günü” meknî anıdır. Bu kinâyenin çeşidi ise kinâyeli anlam nitelenen varlığın kendisi olduğu için mevsuftan kinâyedir. Fidyeye, birini tehlikeli bir durumdan kurtarmak için ödenen bedel anlamındadır.²⁸¹ Bakara suresinin 48. ayetinde de hiç kimsenin kıyamet günü fidye, para veya değerli bir eşya vererek kendini azaptan kurtaramayacağı anlatılmıştır. Böylece ahirette kimsenin kimseyi kurtaramayacağı konusu muhatabın zihninde canlandırılmaya çalışılmıştır.

Ticarî bir anlamı olan *kesb* kelimesinin zikredildiği فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ “Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab’ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah’ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!”²⁸² ayetinde belirtildiği gibi dünyada Allah’ın razı olmadığı kötü ameller işleyenler ise ahirette zarara uğramış olacaklardır. Bu ayette kazanmak anlamındaki *kesb* kelimesi ile ticaret akla geldiğinden dolayı kinayeli bir anlatım yapılmıştır. Burada *kesb* meknî bih, “günah kazanmakla ticaretin akla gelmesi” meknî anıdır.

Sonuç olarak ayetlerde ticarî hayatta kullanılan kavramlar, ahiret hayatının aşamaları ve kıyamet gününün tasviri konularında kinaye sanatı yapılarak zikredilmiştir. Böylece Kur’ân-ı Kerîm’in edebî sanatları kullanmadaki üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca kinaye sanatı kullanılarak ahiret hayatı ve kıyamet günü gibi insanlar için soyut olan konular somutlaştırılmıştır. Temel geçim kaynağı ticaret olan muhatapların bu konularda Kur’ân-ı Kerîm’in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

2. MECAZ

Sözlükte bir yeri yürüyerek geçmek, yol katetmek anlamlarındaki ceveze (جوز) fiilinden türeyen mecaz (مجاز) kelimesi ism-i mekandır.²⁸³ Terim olarak ise lafzın asıl manasından alınarak başka bir manaya nakledilmesi anlamında kullanılmıştır.²⁸⁴ Burada tefsirlerden de araştırılarak ticarî anlamı olup Kur’ân-ı Kerîm’de gerçek anlamının dışında

²⁸⁰ el-Bakara 2/48.

²⁸¹ Ögüt, “Fidyeye”, 13/55-57.

²⁸² el-Bakara 2/79.

²⁸³ Ezherî, “cez”, 11/148; Cevherî, “cvz”, 3/870; İsmail Durmuş, “Mecaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/217.

²⁸⁴ el-Kazvînî, *el-İzâh fî ‘ulûmi’l-belâga*, s. 202; Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 191; Durmuş, “Mecaz”, 28/217.

kullanılan kelimelerin bir kısmında mecaz sanatının çeşitlerinden mecaz-ı aklî, mecaz-ı mürsel ve istiâre bulunduğu tespit edilmiştir.

2.1. Mecaz-ı Aklî

Bir alaka sebebiyle işin asıl failinden başkasına isnad edilmesine mecaz-ı aklî denir.²⁸⁵

Ticarette kullanılan kavramlardan biri de *rihb* kelimesidir. Bu kelimenin geçtiği tek yer olan *أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ* “İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır”²⁸⁶ ayetinde hidayeti verip dalaleti alanların kâr etmeyecekleri yani ahirette sevap kazanamayacakları ifade edilmiştir. Burada mecâz-ı aklî vardır. Alakası ise sebebiyettir. Çünkü kârın sebebi ticarettir. Böylece ahirette sevap kazanmak olayı mecaz sanatı kullanılarak muhatabın zihninde canlandırılmıştır.

Ticarî hayatta kullanılan bir kavram olan *hars* kelimesinin geçtiği *مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ* “Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancından isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.”²⁸⁷ ayetinde İbn Âşûr *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*'de bu ayetteki *hars* kelimesinin fazlalık ile alakalı olduğunu ve burada aklî mecaz bulunduğunu belirtmiştir.²⁸⁸

Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm'de ticarî anlamı olan bir kavram ile ahiret hayatı konusu mecazın çeşitlerinden biri olan aklî mecaz kullanılarak açıklanmıştır. Böylece temel geçim kaynağı ticaret olan muhatapların ahiret hayatı gibi soyut bir konuyu daha iyi kavraması sağlanmıştır.

2.2. Mecaz-ı Mürsel

Alakası benzerlik dışında bir şey olan mecazdır.²⁸⁹

Alışveriş yaparken kavramlardan biri *de işterâ* fiilidir. Bu fiilin zikredildiği *أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ* “İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu

²⁸⁵ Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 192.

²⁸⁶ el-Bakara 2/16.

²⁸⁷ eş-Şûrâ 42/20.

²⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/73-76.

²⁸⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh fî 'ulûmî'l-belâğa*, s. 205; Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 197.

bulamamışlardır”²⁹⁰ ayeti tefsir edilirken *işterâ* fiilinin tercih etme anlamında mecaz olarak kullanıldığını ifade edilmiştir. Çünkü müşteri satın alacağı şeyi tercih eden kişidir.²⁹¹ İbn Âşûr *işterâ* fiilinde değiştirmek manasında mecâz-ı mürsel²⁹² olduğunu söylemiştir.²⁹³

Ticarî hayatta kullanılan *karz* kelimesi benzeri kendisine dönsün diye verilen şey anlamındadır. Bu kelimenin zikredildiği *مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْضِي وَبَيِّضُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ* “*Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz.*”²⁹⁴ ayetinde “borç vermek” anlamında kullanılmıştır. İnsan nefsiyle mücadele ederek, malını Allah (c.c.) yolunda harcayarak ve salih ameller işleyerek dünyada yaptığı işleri Allah’a (c.c.) borç vermiştir. Sonucunda ahirette sevap almayı ümit etmiştir. Yani insanın verdiği borcun karşılığı ahirette sevap kazanmak olmuştur. Böylece borç vermek manasındaki *karz* kelimesi mecaz olarak kullanılmıştır.²⁹⁵ Mecaz, bir kelimenin asıl anlamında değil başka bir anlamda kullanılmasıdır. Bakara suresinin 245. ayetinde geçen *karz* kelimesi de bu şekilde kullanılmıştır. *Karz* kelimesi aslında benzeri kendisine dönsün diye verilen şeydir. Ama ayette insanın dünyada amellerini sevap kazanmak amacıyla Allah’a (c.c.) borç vermesi manasında kullanılmıştır. Bu iki anlam arasında benzetme ilişkisi olmadığı için ise mecâz-ı mürsel olmuştur.

Ticarî hayatta kullanılan bir kavram olan *ribâ* kelimesi *وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُوًّا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ* “*İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır*”²⁹⁶ ayetinde faiz anlamındadır.²⁹⁷ Burada faiz yiyenlerin sevaplarının artmayacağı ticaret yaparken malın artması anlamında kullanılan *ribâ* kelimesi ile ifade edilerek mecâz-ı mürsel yapılmıştır. Çünkü *ribâ* kelimesi aslında malın artması demektir, ama bu ayette sevabın artışı anlamında kullanılmıştır.

Ekonomik hayatta kullanılan bir kavram olan *mîzan* kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilmiştir. Örneğin *مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلُمُونَ* “*O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Ama*

²⁹⁰ el-Bakara 2/16.

²⁹¹ Âlûsî, *Rûhu’l-me’ânî*, 1/160-163.

²⁹² Mecâz-ı Mürsel: Alakası teşbih dışında bir şey olan mecâzdır. (Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 197.)

²⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/297-301.

²⁹⁴ el-Bakara 2/245.

²⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 6/179; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 2/481-483.

²⁹⁶ er-Rûm 30/39.

²⁹⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 6/259.

kimlerin sevabı da hafif gelirse, işte onlar âyetlerimize haksızlık etmiş olmaları sebebiyle kendilerini ziyana sokanlardır.”²⁹⁸ ayetinde mevâzîn kelimesi kullanılmıştır. Mevâzîn hem terazinin hem de tartılan şeyin çoğulu olarak kullanılır. Bu ayette maksat tartılan şey ama zikredilen terazi olduğundan dolayı mecâz-ı mürsel yapılmıştır. Alakası da mahalliyyettir. Böylece soyut bir konu olan ahirette amellerin tartılması meselesi dünyada ticarete kullanılan terazi anlamındaki *mîzân* kelimesi ile ifade edilerek somut bir şekilde anlatılmış ve muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Ekonomik hayatta kullanılan *ticaret* kelimesinin geçtiği يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ عِندَ اللَّهِ تَنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ “Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?”²⁹⁹ ayetinde Âlûsî *Rûhu’l-Meânî* adlı tefsirinde salih amel işleyip sevap kazanarak ticaret yapmanın mecaz olduğunu ve karinesinin de haliyyet olduğu ifade edilmiştir.³⁰⁰

Sonuç olarak ayetlerde ticarî hayatta kullanılan kavramlar ahiret hayatı, sevap kazanmak konularını açıklamak için mecaz sanatı kullanılmıştır. Böylece Kur’ân-ı Kerîm’in mu’ciz bir kitap olduğuna ve edebî sanatları kullanmadaki üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Bu şekilde ahiret hayatı gibi soyut konuları anlatmak için mecaz-ı mürsel sanatı kullanılarak temel geçim kaynağı ticaret olan muhatapların konuyu daha iyi anlaması sağlanmıştır.

2.3. İstiâre

Sözlükte ödünç almak, bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak anlamına gelen istiâre ıstılâhî olarak bir lafzın hakikî manası ile mecazî manası arasındaki benzerlik alakasından dolayı ve bir karineye bağlı olarak başka bir anlamda kullanılmasıdır.³⁰¹

Kur’ân-ı Kerîm’de ticari hayatta kullanılan kelimelerle ahiret ile ilgili konular arasında genellikle istiâre yoluyla ilişki kurulduğu görülmektedir. Örneğin إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ “Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatın da) ‘Allah’a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır’

²⁹⁸ el-A‘râf 7/8-9.

²⁹⁹ es-Saf 61/10.

³⁰⁰ Âlûsî, *Rûhu’l-me‘ânî*, 22/192.

³⁰¹ Ebû’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, thk. Muhammed Ali Beyzûn (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2003), 212; İskender Pala, İsmail Durmuş, “İstiare”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/315.

(diye hükmedilmiştir)”³⁰² ayetinde *ecir* kelimesi asıl anlamı olan “ücret”ten alınıp “uhrevî mükâfat” manasında kullanılarak mecaz-ı lügavî yapılmıştır.³⁰³ Hakiki anlam olan ücret ile mecazi anlam olan mükâfat arasındaki bağ, teşbihe dayandığı için istiâre olmuştur. Burada “sevap” *ecir* kelimesine benzetilmiştir. “Sevap” müsteâr leh (benzeyen), *ecir* müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzetilen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye³⁰⁴ (açık istiâre) yapılmıştır. İbn Âşûr (öl. 1973) bu ayeti açıklarken *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* adlı tefsirinde *ecir* kelimesinin “sevap” anlamında mecaz olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Çünkü sevap salih amelin karşılığıdır. Burada *ecir* dünyevi bir ücret değil, Allah katında verilecek mükâfattır. Ayetteki “Rableri katında” ifadesi de karinedir.³⁰⁵ Böylece ticari hayatta kullanılan *ecir* kelimesi ile ahirette alınacak karşılık somut bir şekilde anlatılmıştır. Bunun faydası ise Arapların ticarete kullandıkları bir kavram ile ahirette karşılık almak istiâre sanatı kullanılarak açıklamak ve muhatapların zihninde sevap almak konusunu canlandırmaktır.

Ticarî işlemlerle ilgili kavramların ahiret ahvalini anlatırken kullanıldığı başka ayette ise *“وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ”* “Öyle bir günden sakının ki, o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaât kabul olunmaz, fidye alınmaz. Onlara yardım da edilmez”³⁰⁶ buyurulmuştur. Ayette *cezâ* kelimesi dünyada alışveriş sonucu ödenen ücrete benzetilmiştir. Yani insan ahirette bir ücret ödeyip ne kendisini ne de bir başkasını azaptan kurtaramayacaktır. Burada “kimsenin kimseyi kurtaramaması” müsteâr leh (benzeyen), “*cezâ*” yani kimsenin başkası adına bir şey ödeyememesi” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Yine *cezâ* kelimesi *“وَأَمَّا مَنْ أَمَنَّ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا”* “Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz.”³⁰⁷ ayetinde “ahiret sevabı ya da günahı” anlamında kullanılmıştır. Burada *cezâ* kelimesi sevaba benzetilerek istiâre yapılmıştır. “Sevap” müsteâr leh (benzeyen), *cezâ* müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Böylece somut bir kavram olan ve ticari hayatta kullanılan *cezâ*

³⁰² el-Bakara 2/62.

³⁰³ Mecaz-ı lügavî, bir lafzın asıl manasından alınıp başka bir manada kullanılmasıdır. (Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*’ (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2013), 191.)

³⁰⁴ İstiâre-i Tasrîhiyye: Sadece benzetilen zikredilerek yapılan istiâredir. Benzeyen açıkça zikredilmeyip onu hatırlatan bir unsur bulunur. (Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*’, 204.)

³⁰⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 1/540-541.

³⁰⁶ el-Bakara 2/48.

³⁰⁷ el-Kehf 18/88.

kelimesi ile soyut olan sevap ve günah kelimeleri arasında benzetme ilişkisi kurularak bu soyut kavramlar açıklanmıştır.

Ticarî hayatta kullanılan başka bir kavram olan *hüsrân* kelimesi Asr suresinde zikredilmiştir. Bu surede dünyada salih amel işlemeyip, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye etmeyenlerin zarar içinde olduğu *hüsrân* kelimesi ile ifade edilmiştir.³⁰⁸ Burada dünyada kötü işler yapıp ahirette günah kazanan kimsenin durumu ticarete zarar eden kimsenin durumuna benzetilmiştir. Bu durumda “ahirette günah kazanmak” müsteâr leh (benzeyen), ticarete zarar etmek anlamındaki *hüsrân* müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzetilen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Böylece ahirette günah kazanmak konusu muhatabın zihninde istiâre yoluyla canlandırılmıştır.

Ticarî hayatta kullanılan *garar* kelimesi يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا تَغُرَّنَّكُمُ بِاللَّهِ الْغُرُورُ “Ey insanlar! Şüphesiz Allah’ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Sakın çok aldatıcı (şeytan), Allah hakkında sizi aldatmasın.”³⁰⁹ ayetinde aldanma anlamındadır. Burada insanın dünyayı tercih edip ahireti unutarak hareket etmesi ticaretteki aldanmasına benzetilmiştir. Yani dünyaya dalıp ahireti terk edenlerin dünya hayatındaki zevkleri tarafından aldatıldığı anlatılmıştır. Bu ayette “dünyaya dalıp aldanma” müsteâr leh (benzeyen), “ticaretteki aldanma” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Böylece konunun muhataplar tarafından daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Ekonomik hayatta kullanılan diğer bir kavram da *nasîb* kelimesidir. Bu sözcüğün zikredildiği اُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ “İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.”³¹⁰ ayetinde *nasîb* kelimesi ile kastedilen “ecîr/sevap”tır.³¹¹ Dünyada salih amel işleyip kazananların ahirette de aynı cinsten sevapları ya da daha fazla *nasîb*leri olacağı belirtilmiştir.³¹² Burada insanın dünyada işlediği amelini verip *nasîb*ini yani sevabını veya günahını alması dünyada yapılan ticarete benzetilmiştir. Amel ticari mal, sevap veya günah ise para olarak düşünüldüğünde para *nasîb* kelimesine benzetilmiştir. “Para” müsteâr leh (benzeyen), *nasîb* müsteâr minh (benzetilen), “Allah’ın hesabı çabuk görmesi” câmi (müşabehet alakası)’dir. Sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Böylece ticari anlamı olan *nasîb* kelimesi ile

³⁰⁸ Güneş, “Kur’ân’da Ticaret Dili ve Kavramlar”, 116.

³⁰⁹ Fâtır 35/5.

³¹⁰ el-Bakara 2/202.

³¹¹ Ebû Hayyan, *el-Bahrü’l-muhîr*, 2/114.

³¹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/413-414; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 1/132; Ebû Hayyan, *el-Bahrü’l-muhîr*, 2/114; Ebussuûd Efendi, *İrşâdü’l-’akli’s-selîm*, 1/209-210.

sevap kavramı arasında benzetme ilişkisi kurularak soyut olan sevap kelimesi somutlaştırılmıştır.

Ticarî hayatta kullanılan ve ahirette verilecek karşılık anlamındaki başka bir kavram da *hars* kelimesidir. Bu kelimenin zikredildiği *مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ* “*Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancından isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.*”³¹³ ayetini tefsir ederken müfessirler kelimenin belagat yönüne de değinmişlerdir. Mâtürîdî *Te’vilâtü’l-Kur’ân*’da dünyanın ticaret yapılan bir yere benzetildiğini belirtmiştir. Ona göre ayette dünyada hayır hasenat ticareti yapanların ahirette kazanacakları, dünyada kötülük ticareti yapanların ise ahirette zararda olacakları anlatılmıştır.³¹⁴ Âlûsî de *Rûhu’l-meânî*’de *hars* kelimesinin aslında tohumu yere atmak olduğunu, kelimenin tohumdan elde edilen ekin üzerine ıtlak edildiğinden amellerin meyvesi ve sonucu anlamında istiâre yapıldığını ifade etmiştir.³¹⁵ Müfessirlerin belirttiği gibi bu ayette *hars* kelimesi insanların dünyada yaptıklarının karşılığında aldıkları sevap veya günah ve elde ettikleri kazanç anlamında kullanılarak istiâre yapılmıştır. Burada “sevap veya günah” müsteâr leh (benzeyen), *hars* müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Burada dünya hayatı tarlaya benzetilerek istiâre yapılmıştır. “Dünya hayatı” müsteâr leh (benzeyen), tarla müsteâr minh (benzetilen)’dir. Sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i mekniyye³¹⁶ (kapalı istiâre) yapılmıştır. Ayrıca dünya ticaret yapılan yere, insan tüccara, dünyadaki amellerin karşılığı olan sevap ve sonsuz nimetler de *hars* kelimesi kullanılarak “kazanç/kâr”a benzetilmiştir. Bu benzetmede “dünya” müsteâr leh (benzeyen), “ticaret yapılan yer” müsteâr minh (benzetilen); “insan” müsteâr leh (benzeyen), “tüccar” müsteâr minh (benzetilen); “sevap ve sonsuz nimetler” yani *hars* müsteâr leh (benzeyen), “kazanç/kâr” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Buradakilerin hepsinde sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) yapılmıştır. Böylece *hars* kelimesi ile ahirette alınacak sevap ve sonsuz nimetler muhatabın zihninde canlandırılmıştır.

Ekonomik hayatta kullanılan bir kavram olan *sevâb* kelimesinin geçtiği *وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ* “*Hiçbir kimse Allah’ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim*

³¹³ eş-Şûrâ 42/20.

³¹⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 13/183-184.

³¹⁵ Âlûsî, *Rûhu’l-meânî*, 25/27-28.

³¹⁶ İstiâre-i Mekniyye: Sadece benzeyen zikredilerek yapılan istiâredir. Benzetilen açıkça zikredilmeyip onu hatırlatan bir unsur bulunur. (Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 205.)

*dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükâfatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız.”*³¹⁷ ayetinde iman edip salih amel işleyenlerin sonucunda aldığı sevap ticaret sonucunda elde edilen paraya benzetilerek istiâre yapılmıştır. Dünyada işlenen amel ticari mal, *sevâb* ise paradır. Burada Allah rızası için salih ameller işleyip sevap kazanarak bir nevi ticaret yapılmıştır. *Sevâb* müsteâr leh (benzeyen), “para” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece *sevâb* kelimesi yani benzeyen zikredildiği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre)’dir. Bu istiârenin câmi yani müşâbehet alakası “menfaat”tir. Böylece ticaretle ilgili bir kelime olan *sevâb* kelimesi ile soyut olan ahirette alınacak karşılık somutlaştırılmıştır.

Ticarete kullanılan bir kavram olan *hazz* kelimesi ile *وَلَا يَحْزُنُكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَن يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ* “*Küfürde yarışanlar seni üzmesin. Onlar, Allah’a hiçbir şekilde zarar veremezler. Allah, onlara ahirette bir pay vermemek istiyor. Onlar için büyük azap vardır*”³¹⁸ ayetinde insanların dünyada yaptıkları kötü işlerin karşılığında sevap kazanamayacakları ifade edilmiştir. Bu kelime ile kulların dünyada yaptıkları amellerin karşılığını ahirette sevap veya günah olarak almaları dünyada insanların alım satım yaparak para kazanmalarına yani ticarete benzetilmiştir. Burada dünyada yapılan ameller ticari mal, ahirette sevaptan bir pay anlamındaki *hazz* paraya benzetilmiştir. *Hazz* müsteâr leh (benzeyen), “para” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) yapılmıştır. Böylece sevap anlamındaki *hazz* kelimesi paraya benzetilerek ahirette alınacak sevap kavramı somut bir şekilde muhataba sunulmuştur.

Ahiretteki karşılık anlamına gelen ve ticarî hayatta kullanılan başka bir kavram da *harâc* kelimesidir. Bu kelime ile *عَیْ مُحَمَّدٌ! أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ* “*Ey Muhammed! Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun (da inanmıyorlar)? Rabbinin vergisi daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır*”³¹⁹ ayetinde Hz. Peygamber’in risalet görevini yerine getirerek insanları doğru yola iletmesine karşılık Allah’ın ona vereceği ücret kastedilmiştir. *Harâc* kelimesi vergi ve ücret anlamlarında kullanılmaktadır. Bu ayette de Allah’ın vereceği sevap, nimet ve rızık *harâca* benzetilerek istiâre yapılmıştır. “Sevap, nimet, rızık” müsteâr leh (benzeyen), *harâc* müsteâr minh (benzetilen), “Rabbinin vergisi” karinedir. Ayette sadece benzetilen yani *harâc* kelimesi zikredildiğinden dolayı istiâre-i tasrîhiyye (açık

³¹⁷ Âl-i İmrân 3/145.

³¹⁸ Âl-i İmrân 3/176.

³¹⁹ el-Mü’minûn 23/72.

istiâre) yapılmıştır. Böylece soyut olan ahiretteki karşılık ticari hayatta kullanılan *harâc* kelimesine benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Ekonomik hayatta kullanılan kelimelerden biri olan *kesb* kavramı ile *أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا* “İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görür.”³²⁰ ayetinde insanın iyi ameller işleyip hem dünyasını hem ahiretini kurtaracağı anlatılmak istenmiştir. Böylece insanlar dünyada kazandığı gibi ahirette de kazanarak kârlı bir ticaret yapmış olurlar. Bakara suresinin 202. ayetinde dünyada salih amel işlemek kazanmaya benzetilmiştir. Burada “salih amel işlemek” müsteâr leh (benzeyen), “kazanmak” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayetin sonundaki “Allah hesabı pek çabuk görür.” cümlesinde kazanmak fiiline uygun özellikler bulunduğu için istiâre-i muraşşaha³²¹ vardır. Çünkü benzetilen ile birlikte ayetin devamında ona ait bir özellik de zikredilmiştir. Böylece ticari hayatta kullanılan *kesb* kelimesi ile dünyada salih amel işleyip ahirette sevap kazanmak arasında benzetme ilişkisi kurularak soyut olan ahiret hayatı somutlaştırılmıştır.

Satın almak anlamında ticarî bir kavram olan *işterâ* fiili *أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ* “İşte onlar, hidayete karşılık sapıklığı satın almış kimselerdir. Bu yüzden alışverişleri onlara kâr getirmemiş ve (sonuçta) doğru yolu bulamamışlardır”³²² ayetinde zikredilmiştir. Buradaki *işterâ* fiilinde iki çeşit istiâre olduğunu belirtmiştir. İlk olarak “*işterâ* (satın almak)” fiili “tercih etmek” anlamında kullanılmıştır. Yani “hidayete karşılık dalaleti tercih etmişlerdir” anlamındadır. Ayetin devamındaki “Onlar bu ticaretten bir kâr sağlayamadı” cümlesinde satın almak fiiline uygun özellikler bulunduğu için burada istiâre-i muraşşaha yapılmıştır. Çünkü ayetin devamında benzetilen yani *işterâ* fiili ile birlikte ona ait bir özellik zikredilmiştir.³²³ İkinci olarak da tercih etmek satın almaya benzetilmiştir. Sonra da “tercih ettiler” (اخْتَارُوا) anlamında “satın aldılar” (اشْتَرَوْا) fiili türetilmiştir. Bu yüzden istiâre-i tebeyye³²⁴ vardır.³²⁵

Bakara suresinin 16. ayetinde hidayet dalaleti satın almak karşılığında kullanılan paraya benzetilerek istiâre yapılmıştır. “Hidayet” müsteâr leh (benzeyen), “para” müsteâr minh (benzetilen), “hidayete *işterâ* fiilinin isnad edilmesi” karinedir. Burada benzeyen yani hidayet zikredilip benzetilene yani paraya yer verilmediği için istiâre-i mekniyye (kapalı

³²⁰ el-Bakara 2/202.

³²¹ İstiâre-i Muraşşaha: Benzetilenle birlikte ona ait bir özelliğin de zikredildiği istiâredir. (Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 207.)

³²² el-Bakara 2/16.

³²³ Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 207.

³²⁴ İstiâre-i Tebeyye: Fiil ve türevleri ile harflerden yapılan istiâredir. (Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 209.)

³²⁵ Ali Bulut, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, 209.

istiâre) vardır. Yine *işterâ* fiilinin zikredildiği *أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ* *“Onlar, ahireti verip dünya hayatını satın alan kimselerdir. Artık bunlardan azap hiç hafifletilmez. Onlara yardım da edilmez”*³²⁶ ayetinde ahiret dünyayı satın almak karşılığında kullanılan paraya benzetilmiştir. “Ahiret” müsteâr leh (benzeyen), “para” müsteâr minh (benzetilen), “ahirete *işterâ* fiilinin isnad edilmesi” karinedir. Bu ayette benzeyen yani ahiret kelimesi zikredilip benzetilene yani paraya yer verilmediği için istiâre-i mekniyye yapılmıştır. Satın almak anlamındaki *işterâ* fiilinin geçtiği *إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* *أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ* *“Şüphesiz Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’an’da kesin olarak va’detmiştir. Kimdir sözünü Allah’tan daha iyi yerine getiren? O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte asıl bu büyük başarıdır.”*³²⁷ ayetinde de cennet müminlerin canlarını ve mallarını satın almak karşılığında verilen paraya benzetilerek istiâre yapılmıştır. “Cennet” müsteâr leh (benzeyen), “para” müsteâr minh (benzetilen), “cennete *işterâ* fiilinin isnad edilmesi” karinedir. Burada ise benzeyen yani cennet zikredilip benzetilene yani paraya yer verilmediği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) vardır. Bu örneklerde de *işterâ* fiili ile istiâre yapılarak soyut olan ahiret ile ilgili konular somut olarak açıklanmıştır.

Ticarî hayatta kullanılan ve ahiret ticaretinden bahseden bir kavram olan *fidye* kelimesinin zikredildiği *أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَىٰ الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ* *“Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”*³²⁸ ayetinde bu kelime kişinin bir ibadeti yapamadığında ödediği bedel anlamındadır. Burada ibadeti telafî etmek maksadıyla fidye yani belli bir miktar ücret verilerek dünyadaki gibi bir alışveriş yapılmıştır. Böylece ücret yani fidye verilip ibadet satın alınarak kişi sorumluluğunu yerine getirmiş ve ahiretteki günden kurtulmayı ümit etmiştir. Burada ibadet ticari mal, fidye ise bu malı satın almak için ödenen ücrete benzetilmiştir. *Fidye* müsteâr leh (benzeyen), “ücret” ise müsteâr minh (benzetilen)’dir.

³²⁶ el-Bakara 2/86.

³²⁷ et-Tevbe 9/111.

³²⁸ el-Bakara 2/184.

Ayette sadece benzeyen yani *fidye* zikredildiği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) yapılmıştır. Böylece *fidye* kelimesi ile fidye vererek ibadetin telâfi edilmesi konusu dünyadaki alışverişi benzetilerek muhatabın zihninde canlandırılmıştır.

Para anlamında ticarî hayatta kullanılan *semen* kelimesinin zikredildiği وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُون *“Elinizdeki Tevrat’ı tasdik edici olarak indirdiğimize (Kur’an’a) iman edin. Onu inkâr edenlerin ilki olmayın. Âyetlerimi az bir karşılığa değişmeyin ve bana karşı gelmekten sakının.”*³²⁹ ayeti tefsir edilirken bu kelimenin belagat yönüne de değinilmiştir. *Semen* kelimesi ile istiâre yoluyla benzetme yapılarak idarecilik, mal vb. dünya metâları yani maddi şeyler ifade edildiği belirtilmiştir. *Semen* kelimesinde istiâre olduğuna dair karine “ve lâ teşterû” sözü, benzeme yönü ise “âyât” kelimesinin başına “bâ” harfinin getirilmesidir. Ayeti dinleyen kişi buradaki “lâ teşterû” ifadesinin mecaz anlamda kullanıldığını dolayısıyla da *semen* kelimesinin gerçek anlamda olmadığını anlamıştır.³³⁰ Burada sanki ayetler ticarete alınıp satılan bir mal, karşılığında elde ettikleri dünya metâları da *semen* olmuştur. Ama yaptıkları işin onları ahirette zor durumda bırakacak bir ticaret olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Bakara suresinin 41. ayetinde “dünya metâi” müsteâr leh (benzeyen); *semen* müsteâr minh (benzetilen); “lâ teşterû” karine-i mania; âyât kelimesinin başına bâ harfinin getirilmesi ise câmidir. Ayette *semen* yani benzeyen zikredilip benzetilene yer verilmediği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Böylece ekonomik hayatta satılan mal karşılığında alınan ücret anlamındaki *semen* kelimesi ile para ve dünyalık arasında bir benzerlik ilişkisi kurulmuştur.

Ekonomik hayatta kullanılan *ticaret* kelimesinin zikredildiği يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ *“Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?”*³³¹ ayeti tefsir edilirken belagat yönüne de değinilmiştir. İbn Âdil ve Fahreddin er-Râzî ticarete kâr ve zarar olduğu gibi kişinin dünyada yaptıklarında da sevap veya günah bulunduğunu ifade etmişlerdir. Dünyada iman edip salih amel işleyen kimsenin sevap kazanacağını yani kâr edeceğini, imandan ve salih amelden yüz çevirenin ise zarara uğrayacağını belirtmişlerdir.³³² İbn Âşûr ise salih amelin istiâre yoluyla ticarete benzetildiğini belirtmiştir.³³³

³²⁹ el-Bakara 2/41.

³³⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/464-465.

³³¹ es-Saf 61/10.

³³² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 29/317; İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, 19/59.

³³³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 28/193-194.

Saff suresinin 10. ayetinde salih amel işleyip sevap kazanmak kârlı bir ticarete benzetilerek istiâre yapılmıştır. Burada *ticaret* kelimesi müsteâr minh (benzetilen), “dünyada salih amel işleyip ahirette sevap kazanmak” müsteâr leh (benzeyen)’dir. Ayette sadece benzetilen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Böylece ahiret ticareti dünya ticaretine benzetilerek soyut olan ahiret hayatı hakkında bilgi verilmiştir.

Ticarî hayatta kullanılan *bey*‘ kelimesinin zikredildiği يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ *“Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir”*³³⁴ ayetinde kişinin malını infak edip kendini alarak yaptığı alışveriş insanların günlük hayatta para verip ticari mal alarak yaptıkları alım satıma benzetilerek istiâre yapılmıştır. Ayetteki *bey*‘ müsteâr leh (benzeyen), “günlük hayatta yapılan alışveriş” müsteâr minh (benzetilen), “Size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın” câmi (müşâbehet alakası)’dir. Sadece benzeyen zikredildiği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) yapılmıştır. Böylece ahiretteki alışveriş dünyadaki alışverişe benzetilerek hiç kimsenin görmediği ahiret hayatı somutlaştırılmıştır.

Ticaret ile ilgili başka bir kavram olan *rehin* kelimesinin geçtiği وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ *“İman eden ve nesilleri de iman konusunda kendilerinin yoluna uyanlar var ya, biz onların nesillerini kendilerine kattık. Bununla beraber onların amellerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazandığı karşılığında rehindir”*³³⁵ ayetinde bu kelime ile dünyada salih amel işleyenlerin rehinlikten kurtulacağı anlatılmıştır. Bu ayette rehin bırakılan mal ile alacak ilişkisi, ahirette amel kurtuluş ilişkisine benzetilmiştir. Rehin malı kurtarmak isteyen kimsenin alacaklıya ödeme yapması gerektiği gibi ahirette kurtuluşa ermek isteyenler Allah’ın huzuruna güzel ameller getirmelidir.³³⁶ Burada insan rehin alınan mala, kendini kurtarmak için getirdiği ameller ise alacaklıya ödenen ücrete benzetilmiştir. “İnsan” müsteâr leh (benzeyen), “rehin alınan mal” müsteâr minh (benzetilen)’dir. Ayette sadece benzetilen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Böylece istiâre yoluyla soyut olan ahiret hayatı muhatabın zihninde canlandırılmıştır.

³³⁴ el-Bakara 2/254.

³³⁵ et-Tûr 52/21.

³³⁶ Güneş, *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur’ân’da Ticaret*, 56.

Ekonomik hayatta kullanılan *hisâb* kelimesinin zikredildiği *أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا* “Onlar, bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah, hükmeder. O’nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.”³³⁷ ayeti belagat yönünden incelendiğinde bir çeşit istiâre yapıldığı görülmüştür. Kişinin amelleri sonucunda aldığı sevap veya günah *hesaba* benzetilmiştir. Burada *hisâb* müsteâr minh (benzetilen), “sevap veya günah almak” müsteâr leh (benzeyen)’dir. Ayette sadece benzetilen zikredildiği için istiâre-i tasrîhiyye (açık istiâre) yapılmıştır. Kişi bir alışveriş yapmış, amellerini vermiş ve karşılığında da sevap veya günah almıştır. Aldığı karşılık onun hesabı olmuştur. İnsanın dünyada yaptığı amellerinin faturasını yani hesabını ahirette vereceği ve bu hesabı Allah’ın çok çabuk göreceği Ra’d suresinin 41. ayetinde belirtilmiştir. Kişinin amellerinin karşılığında cennette nimetlendirilerek ya da cehennemde azap çekerek hesabını ödeyeceği anlatılmak istenmiştir.

Ticarî hayatta kullanılan *metâ’* kelimesi *كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْوَيْمَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَمَتَاعُ الْغُرُورِ* “Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı *metâ’*dan başka bir şey değildir”³³⁸ ayetinde zikredilmiştir. Burada dünya hayatı müşteriye kandırmak için süslenip güzel gösterilen satın alındıktan sonra da kötü olduğu anlaşılan bir mala benzetilmiştir.³³⁹ Yani bu ayette dünya hayatı *metâ’* kelimesi ile ticarî bir mala benzetilerek istiâre yapılmıştır. Burada “dünya hayatı” müsteâr leh (benzeyen), *metâ’* müsteâr minh (benzetilen), “aldatıcı” câmi (müşâbehet alakası)’dir. Böylece ticaret yaparken kullanılan bir kelime ayette zikredilerek muhatapların konuyu daha iyi kavraması sağlanmıştır.

Ticarî bir kavram olan *tegâbün* kelimesinin zikredildiği *يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّعَابِينِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ* “Toplanma vakti için Allah’ın sizi toplayacağı günü düşün. O gün aldanişın ortaya çıkacağı gündür. Kim Allah’a inanır ve salih amel işlerse, Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinden ırmaklar akan, ebedî kalacakları cennetlere sokar. İşte bu büyük başarıdır”³⁴⁰ ayetinde kavmin ticarete birbirini aldatmasına benzetme yapılmıştır.³⁴¹ Böyle bir benzetme

³³⁷ er-Ra’d 13/41.

³³⁸ Âl-i İmrân 3/185.

³³⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 9/130; Beydâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*, 2/53; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2/476.

³⁴⁰ Tegâbün 64/9.

³⁴¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/133; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/90.

yapılarak günah işleyenlere eğer dünyada salih amel işleselerdi cennette olacakları yer; dünyada iyilik yapanlara da eğer kötülük yapsalardı cehennemde olacakları yerin gösterilmesi kastedilmiştir.³⁴² Çünkü bu şekilde kafirler asıl dünyada aldatıldıklarını fark etmişlerdir. Burada kafirlerin ahirette günahlarını gördüklerindeki durumları dünyada ticarete aldatılmaya benzetilmiştir. “Alışverişte birbirini aldatma” müsteâr minh (benzetilen), “kıyamet günü aldatılma” müsteâr leh (benzeyen)’dir. Ayette sadece benzetilen zikredildiği için istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre) yapılmıştır. Böylece kıyamet günü yaşanacak olaylar ticarî bir kavram olan *tegâbün* kelimesi zikredilerek muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Sonuç olarak ayetlerde ticarî hayatta kullanılan kavramlar ile ahiret hayatının aşamaları ve sevap-günah hakkında benzetmeler yapılarak istiâre sanatı kullanılmıştır. Böylece Kur’ân-ı Kerîm’in mu’ciz bir kitap olduğuna ve edebî sanatları kullanmadaki üstünlüğüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu şekilde benzetmeler yapılarak hem temel geçim kaynağı ticaret olan ilk muhatapların hem de sonraki dönemlerde ticaretle uğraşanların dikkati çekilerek ahiret hayatının daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

³⁴² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/133; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8/90.

SONUÇ

Mekke çöl ortamı olduğundan dolayı toprak ile uğraşmaya elverişli olmadığı için burada ticaret gelişmişti. Panayırlar ve ticarî kervanlarla da ticaretin merkezi haline gelmişti. Böylece ticaret Kur'an-ı Kerim'in ilk muhatapları olan Mekke halkının en önemli geçim kaynağı olmuştu.

İlk muhatapların ticaret yaparken kullandıkları kelimeler Kur'an-ı Kerim'de ahiret hayatının daha iyi anlaşılması için manevi ticaret bağlamında kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in genelinde bu üslubun hakim olduğu görülmüştür. Bu kelimelerin ticarî anlamı olup ayetlerde bu mana dışında ya da ahiret ticareti bağlamında zikredildiği tespit edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de ahiret hayatı anlatılırken ticarî kavramlar kullanılarak dünya ahiret için yatırım yapılan bir yere benzetilmiştir. İnsanların dünyada işledikleri iyi kötü bütün amelleri ahirette sevap veya günah kazanmalarını sağlayacak bir yatırım aracıdır. Ayetlerde en çok zikredilen *ecir* kelimesi buna örnektir. Ücret anlamındaki bu kelime ile ahirette verilecek karşılık arasında bir bağlantı kurulmuştur. Bunun gibi ticarete alınıp satılan mal, kazanılan para, kâr veya zarar etmek anlamlarındaki pek çok kavram zikredilerek ahiret hayatı ile dünyadaki ticaret arasında bağlantı kurulmuştur. Bu bağlantı da ticarî kelimeler ahiret hayatı hakkında istiâre sanatı kullanılarak sağlanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de ahiret hayatının bazı aşamaları, sevap ya da günah kazanmak, dünyada salih amel veya kötü amel işlemek gibi ahiret ile ilgili konular genellikle ticarî kelimeler kullanılarak anlatılmıştır. Bunların dışında peygamberlerin ücretlerinin Allah'a ait olması ve kıyamet gününde insanların belli bir ücret verip birbirini kurtaramaması gibi durumlar da ticarî hayatta kullanılan kavramlarla ifade edilmiştir. Bu durumlar ile ticarî kavramlar arasındaki bağlantı ise kinaye ve mecaz sanatları kullanılarak sağlanmıştır.

Ticarî anlamı olup Kur'an-ı Kerim'de ahirette verilecek karşılık anlamında zikredilen kelimelerden bazıları hem sevap hem günah anlamında bazıları da sadece sevap anlamında zikredilmiştir. Örneğin *ecir* ve *ribh* kelimeleri sadece sevap; *cezâ* ve *nasîb* kelimeleri hem sevap hem de günah manalarına sahiptir.

Ticarete kullanılan kavramlar Kur'an-ı Kerim'de ahiret hayatının aşamalarını anlatmak için kullanılmıştır. Bazıları ahirette verilecek mükâfat, bazıları dünyada salih amel işleyip cenneti alarak yapılan ahiret ticareti, bazıları da ahiret hesabı anlamında zikredilmiştir. Örneğin *hazz* kelimesi sevap, *bey'* kelimesi ahiret ticareti, *hisâb* kelimesi ise ahirette

amellerinin hesabını vermek anlamında kullanılmıştır. Böylece soyut olan ahiret hayatı muhatapların zihninde canlandırılmıştır.

Arapların ticarî hayatta kullandıkları kavramlar kıyamet gününü tasvir etmek için Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiştir. Örneğin ticarete birbirini aldatmak anlamına gelen *tegâbün* kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de sadece bir ayette zikredilmiştir. Burada da kıyamet günü günahlarını gören kişinin dünyada aldandığının farkına varması manasını ifade etmiştir.

Dünyada iyi veya kötü işler yapıp ahirette cennet veya cehennem ile karşılık görmek Kur'ân-ı Kerîm'de sanki bir alışveriş gibi anlatılmıştır. Bu durum ticarî kavramlarla ifade edilmiştir. Örneğin satın almak anlamındaki *işterâ* fiili Allah'ın (c.c.) müminlerin canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almasını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu ticarî kavramlardan sadece *işterâ*, fiil olarak zikredilip diğerleri isim halinde kullanılmıştır.

Cahiliye döneminde Araplar ticaretle uğraştıklarından dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılmak istenen konular ticarî kavramlar kullanılarak belagat sanatlarıyla en belîğ şekilde ifade edilmiştir. Kısacası Arapların ticarî hayatta kullandıkları kelimeler ahiret hayatı, cennete veya cehenneme gitmek, sevap ya da günah kazanmak, kıyamet günü yaşanacak olan olaylar gibi insanların görmedikleri konularla ilgili ayetlerde çeşitli dil sanatlarıyla zikredilerek muhatapların Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını daha iyi kavraması sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevâd. *el-Mufaşşal fî târîhi'l-'Arab kıable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdat: Bağdat Üniversitesi, 1413/1993.
- Altuntaş, Halil. Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Apaydın, H. Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/520-525. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyyeti, 1428/2007.
- Azizova, Elnura. "Cahiliye'den İslâm Toplumuna Ticari Hayat Üzerine Bazı Tespitler". *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Elmi Mecmuası* 14 (Eylül 2010), 105-114.
- Bağçeci, Muhiddin. "Ecir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/383. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. "Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/13-19. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Bebek, Adil. "Ceza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/469-470. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî. 5 Cilt. Beyrut: Dâr İhyâu't-Terâsu'l-Arabî.
- Bezâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr el-Ma'rûf bi'l-. *Müsnedü'l-bezâr*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynullâh. Medine: Mektebü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1430/2009.
- Bozkurt, Nebi. Büyükaşçı, Mustafa Sabri. "Medine". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/305-311. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 2013.

- Cevherî, İsmail b. Hammâd el-. *eş-Şihâh*. thk. Ahmed Abdi'l-Gafûr Attâr. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1399/1979.
- Coşkun, Ahmet. "Kur'an-ı Kerîm'in Dünya ve Ahirete Bakışı". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (Ağustos 1990), 267-283.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî el-. *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1405/1985.
- Çağatay, Neş'et. *İslâm'dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- Çağrıçı, Mustafa. "Kesb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/302-304. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çağrıçı, Mustafa. "Metâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/398-399. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Muhammed ed-. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir*. thk. Muhammed Hasan Ebu'l-Azm ez-Zefîfî. 2 Cilt. Kahire: 1312/1992.
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Muhammed ed-. *Ķâmusu'l-Ķur'ân*. thk. Abdülazîz Seyyidü'l-Ehl. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1403/1983.
- Dönmez, İbrahim Kâfî. "Garar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/366-371. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Durmuş, İsmail. "Mecaz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/217-220. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Ebû Davûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdi'l-Hamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf el-Endelüsî. *el-BaĶrû'l-muĶîf*. thk. Âdil Ahmed Abdi'l-Mevcûd-Alî Muhammed Muavvezî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Efendi, Ebüssuûd. *İrşâdü'l-'akli's-selîm*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâ.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Herevî el-. *Tehzîbü'l-luĶa*. thk. Abdüsselâm Hârûn. 15 Cilt. ed-Dâru'l-Mısriyyetü, 1384/1963.

- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed el-. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. Abdü'l-Hamîd Hendâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Feyzü'l-Furkân Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meali*. İstanbul: Server İletişim, 2010.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *Ğâmusu'l-muĥîf*. thk. Mektebü Tahkîki't-Türâs fî Müesseseti'r-Risâle. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1426/2005.
- Güneş, Cengiz. "Kur'ân'da Ticaretin Uhrevî Boyutu". *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 101-124.
- Güneş, Cengiz. "Kur'ân'ın Ticaret Dili ve Kavramları". *Umde Dini Tetkikler Dergisi* 2/1 (Temmuz 2019), 101-125.
- Güneş, Cengiz. *Kavram ve Olgu Yönüyle Kur'ân'da Ticaret*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Hacak, Hasan. Çalış, Halit. "Rehin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/538-542. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî en-Nu'mânî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*. thk. Âdil Ahmed Abdî'l-Mevcûd-Alî Muhammed Muavvezî. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Âşûr, Muhammed b. et-Tâhir b. Muhammed. *et-Taĥrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru'd-Tûnusiyye, 1404/1984.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan. *Cemheretü'l-luġa*. thk. Remzi Münîr Ba'albekî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1407/1987.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemü meġâyisi'l-luġa*. thk. Abdü's-Selâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâmüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed-Muhammed es-Seyyid Reşad-Muhammed Fazl el-Acmârî-Ali Ahmed Abdülbakî-Hasan Abbas Kutub. 15 Cilt. Gize: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 1421/2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. nşr. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî. 10 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, 1371/1952.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem el-Efrikî el-Mısırî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1415/1994.
- İbn Süleyman, Mukâtil. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423/2002.
- Kallek, Cengiz. "Miskal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/182-183. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Kallek, Cengiz. "Pazar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/194-203. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Kallek, Cengiz. "Ticaret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/134-144. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hatice". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/465-466. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Karadaş, Cağfer. "Sevap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/581-582. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Karaman, Hayrettin. Dönmez, İbrahim Kâfi. Çağrıcı, Mustafa. Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*.
- Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb el-. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâğa*. thk. Muhammed Ali Beyzûn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Abdullâh b. Abdi'l-Muhsin et-Terkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.
- Mâtüridî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. thk. Muhammed Boynukalın. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 1428/2007.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Kırk Hadis Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013.
- Öğüt, Salim. "Fidye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/55-57. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

- Özsoy, İsmail. “Faiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/110-126. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Pala, İskender. Durmuş, İsmail. “İstiare”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/315-318. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*. Mektebetü Nezâri Mustafâ el-Bâz.
- Râzî, Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Hüseyin er-. *Mefâtîhu'l-ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Sâhib b. Abbâd, Ebû'l-Kâsım. *el-Muḥîṭ fî'l-luġa*. thk. Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn. 3 Cilt. Bağdat: Matbaatü'l-Maârif, 1395/1975.
- Sarıçam, İbrahim. “Hz. Peygamber Dönemi”. *İslâm Tarihi*. ed. Eyüp Baş. 43-215. Ankara: Grafiker Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Hüsrân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/35-36. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Süveysî, Muhammed. “Hesap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/257. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid el-Fârûkî et-. *Keşşâfû ıṣṭılâḫâtî'l-fünûn ve'l-ʿulûm*. thk. Ali Dahrûc. 2 Cilt. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1417/1996.
- Temîmî, Ebu Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dâhir et-. *Bağyetü'l-Bâhis*. Medine: Merkezü Hidmeti's-Seneti, 1412/1992.
- Topaloğlu, Bekir. “Adl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/387. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Topaloğlu, Bekir. “Tegâbün Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/311-312. Ankara: TDV Yayınları, 2011.
- Toprak, Süleyman. “Mizan”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/211-212. Ankara: TDV Yayınları, 2005.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam-Emin Işık-Nusrettin Bolelli-Abdullah Yücel 9 Cilt. İstanbul: Zehraveyn.

Yüksel, Emrullah. “Hesap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/240-242. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-. *Tâcü'l-'Arûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. 40 Cilt. Matbaatü Hükümeti Kuveyt, 1385/1965.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *Esâsü'l-belâğa*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmi'î't-tenzîl*. thk. Âdil Ahmed Abdi'l-Mevcûd-Alî Muhammed Muavvezî. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü Abiykân, 1419/1998.



ÖZGEÇMİŞ

Esra ÇINAR 10.08.1994 tarihinde İstanbul’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karabük Kurtuluş Namık Kemal İlköğretim Okulu’nda tamamladı. 2012 yılında Karabük Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden mezun oldu. 2012’de Karabük üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimine başladı. 2017 yılında lisans eğitimini bitirip aynı yıl Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı. 2018 yılında Kapullu Vali Nafiz Kayalı İlkokulu’nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak görev yaptı. 2019 yılında Karabük Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi’nde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak çalışmaya başladı.

